

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TAKININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE MARDİN'DE TELKARİ
İŞLEMECİLİĞİ**

Cemgil ARSLAN

**EYLÜL-2024
BATMAN**

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TAKININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE MARDİN'DE TELKARİ
İŞLEMECİLİĞİ

Cemgil ARSLAN

Danışman
Doç. Dr. Mahmut AYDIN

EYLÜL-2024
BATMAN

TEZ KABUL VE ONAYI

Cemgil ARSLAN tarafından hazırlanan “**Takının Tarihsel Gelişimi ve Mardin'de Telkari İşlemeciliği**” adlı tez çalışması .../.../... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Batman Üniversitesi Lisans Üstü Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç.Dr. Mahmut AYDIN

Danışman

Doç.Dr. Mahmut AYDIN

Üye

Prof.Dr. Murat DURUKAN

Üye

Doç.Dr. Esra KAÇMAZ LEVENT

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Doç. Dr.
Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

İmza

Cemgil ARSLAN

Tarih:

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TAKININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE MARDİN'DE TELKARİ İŞLEMECİLİĞİ

Cemgil ARSLAN

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Mahmut AYDIN

Yıl, 2024 Sayfa 95

Jüri

Doç. Dr. Mahmut AYDIN
Doç.Dr. Esra KAÇMAZ LEVENT
Prof.Dr. Murat DURUKAN

Takı, binlerce yıl boyunca insanların kendilerini güzel hissetme duygusunun yanında tüm uygarlıklarda farklı amaçlar ve inanışlar için de kullanılmıştır. Uygarlıkların kültür ve geleneklerinin en önemli yansıtıcısı olan takılar, süslenmenin en vazgeçilmez unsuru haline gelmiş; gelenek, görenek ve inançla beslenerek biçimlenmiştir. Takılar, kendini güzel göstermek, dikkat çekmek, dinsel inanışlara bağlı olarak nazar, hastalık, çeşitli zararlardan korunmak amaçlı kullanılmasının yanı sıra ölü hediyesi ve tanrılara sunu amaçlı da kullanılmıştır. Takıların mezarlarda ölü hediyesi ve ölü takısı olarak bırakılması da bu eserlerin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Tarihte ilk takılar yerleşik düzene geçilmediği Paleolitik Çağ'da, avlanan hayvanların kemik ve dişlerinden yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde teknik ve malzeme çeşitlenerek her bir uygarlık kendi zengin kültürünü ve tasarımını ortaya koyarak takı sanatını meydana getirmiştir.

Mardin ili Midyat İlçesinde bulunan atölyelerde yoğun olarak üretilen telkârının tüm üretim aşamaları yazı ve resimlerle kayıt altına alınmıştır. Bu çalışmada ayrıca, binbir çeşit formda üretilen Mardin'in telkari takılarına, Paleolitik Çağ'dan başlayarak Osmanlı Dönemi'ne kadar geçirdiği serüven özellikle yakın çevre dikkate alınarak irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gümüş, Mardin, Midyat, Takı, Telkari

ABSTRACT

MS THESIS

HISTORICAL DEVELOPMENT OF JEWELRY AND FILIGREE PROCESSING IN MARDIN

Cemgil ARSLAN

Batman University Graduate Education Institute

Archaeology Department of Science

Advisor: Assoc.Prof.Dr. Mahmut AYDIN

Year 2024, 95 Pages

Jury

Assoc.Prof.Dr. Mahmut AYDIN

Assoc.Prof.Dr. Esra KAÇMAZ LEVENTİ

Prof.Dr. Murat DURUKAN

Jewelry has been used for thousands of years for people to feel beautiful, as well as for different purposes and beliefs in all civilizations.

Jewelry, which is the most important reflection of the culture and traditions of civilizations, has become the most indispensable element of decoration; It has been shaped by being nourished by tradition, custom and belief. In addition to being used to make oneself look beautiful, to attract attention, to protect against the evil eye, disease and various damages that may be caused by devils and evil spirits depending on religious beliefs, jewelry was also used as gifts for the dead and as an offering to the gods. Leaving jewelry in graves as gifts and funeral jewelry has enabled these works to survive until today.

The first jewelry was made from the bones and teeth of hunted animals in the Paleolithic Age, when humans had not yet settled down. Human beings have shaped natural materials such as easily shaped colored stones, teeth, horns, bones and nail parts, and shells of land and sea molluscs by abrading and scraping; Each civilization has created the art of jewelry by revealing its own rich culture and design.

All production stages of filigree, which is produced intensively in workshops in Midyat District of Mardin province, have been recorded with writings and pictures. In this study, the journey of Mardin's filigree jewelry, produced in many different forms, from the Paleolithic Age to the Ottoman Period, was recorded, especially considering the near environment.

Keywords: Silver, Mardin, Midyat, Jewelry, Filigree

ÖNSÖZ

Takı insanlığın ortaya çıkmaya başladığı paleolitik dönemden itibaren insanın farklı amaçlarlar kullandığı ve farklı anlamlar yüklediği/ihtiyaç duyduğu objeler olmuştur. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin tarihi bir ili olan Mardin ili Midyat ilçesinde geleneksel yöntemlerle yapılan telkâri takı yapımının kayıt altına alındığı bu tezin gelecekte büyük önem arz edeceği kanısındayım. Çünkü bir fotoğrafın anlamı zamanla ortaya çıkmaktadır ve unutulmamalıdır ki bir fotoğraf binlerce kelimeye eş değerdir.

Bu çalışmayı yaparken yardımcı olan Mardin Midyat ustalarına başta olmak üzere tez danışmanım Sn. Doç. Dr. Mahmut AYDIN'a teşekkür ederim.

Yüksek lisans süresince ve jürim de de yer alarak beni destekleyen Doç.Dr. Esra Kaçmaz LEVENT ve Prof. Dr. Murat DURUKAN hocalarıma teşekkür ederim.

Bu çalışmada azimle bana destek olan eşim Cemile ve Kızım Roza'ya da teşekkür ederim.

Cemgil ARSLAN
BATMAN-2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Amaç	1
1.2. Kapsam.....	1
1.3. Literatür ve Survey.....	2
1.4. Araştırmaların Tarihçesi.....	2
1.5. Metodoloji ve Malzeme	3
1.6. Mardin İli Sınırları ve Coğrafyası	3
1.7. Mardin İli Tarihi.....	4
2.TAKININ TARİHSEL GELİŞİMİ	7
2.1. Paleolitik Çağ.....	7
2.2. Neolitik Çağ.....	8
2.3. Kalkolitik Çağ.....	9
2.4. Tunç Çağı.....	10
2.5. Urartu Dönemi	11
2.6. Helenistik Dönem	12
2.7. Roma Dönemi	14
2.8. Selçuklu Dönemi.....	15
2.9. Osmanlı Dönemi	17
3. TAKI ÇEŞİTLERİ	19
3.1. Baş Takıları	19
3.1.1. Diadem.....	19
3.1.2. Taç	19
3.1.3. Küpe.....	19
3.1.4. Saç Takıları	20
3.1.5. Hızma.....	20
3.2. Boyun Takıları	20
3.2.1. Kolye.....	20
3.2.2. Pandantif	21
3.2.3.Boyunluk.....	21
3.3 El-Kol Takıları.....	21
3.3.1.Yüzük	21
3.3.2. Bilezik.....	22
3.3.3. Halhal.....	22
3.3.4. Pazıbent.....	22
3.4. Giysi Takıları	22
3.4.1. Broş.....	22
3.4.2. Fibula	23

3.4.3. İğne	23
4. TAKI YAPIMINDA KULLANILAN MALZEMELER VE TEKNİKLER	24
4.1. Kullanılan Malzemeler	24
4.1.1. Metaller.....	24
4.1.1.1. Altın	24
4.1.1.2. Bakır.....	24
4.1.1.3. Elektrum.....	24
4.1.1.4. Gümüş	25
4.1.1.5. Tunç (Bronz).....	25
4.1.2. Süs Taşları.....	25
4.1.2.1. Değerli Taşlar	25
4.1.2.1.1. Elmas	25
4.1.2.1.2. Safir (Gökyakut)	26
4.1.2.1.3. Yakut.....	26
4.1.2.1.4. Beril, Zümrüt, Akuamarin	26
4.1.2.2. Yarı Değerli Taşlar	26
4.1.2.2.1. Akik	26
4.1.2.2.2. Ametist.....	27
4.1.2.2.3. Granat (Nar Taşı).....	27
4.1.2.2.4. Kuvars.....	27
4.1.2.2.5. Lapis-Lazuli	28
4.1.2.2.7. Türkuaz (Firuze)	28
4.1.2.2.8. Yeşim	28
4.1.3. Organik Maddeler	29
4.1.3.1. Fildişi	29
4.1.3.2. İnci	29
4.1.3.3. Kehribar (Amber)	29
4.1.3.4. Kemik.....	29
4.1.3.5. Mercan	30
4.1.4. İnsan Yapımı Maddeler	30
4.1.4.1. Cam.....	30
4.1.4.2. Pişmiş Toprak	30
4.2. Kullanılan Teknikler.....	31
4.2.1. Yapım Teknikleri	31
4.2.1.1. Döküm Tekniği	31
4.2.1.2. Dövme Tekniği	31
4.2.1.3. Lehim ve Perçin Tekniği.....	31
4.2.2. Süsleme Teknikleri	32
4.2.2.1. Kakma Tekniği	32
4.2.2.2. Kalıba Basma (Stampa) Tekniği.....	32
4.2.2.3. Delik işi (Ajur) Tekniği	32
4.2.2.4. Granülasyon Tekniği.....	33
4.2.2.5. Kabartma (Repousse) Tekniği	33
4.2.2.6. Kazıma Tekniği.....	33
4.2.2.7. Mine (Emay) Tekniği.....	34
4.2.2.8. Savatlama (Niello) Tekniği.....	34
4.2.2.9. Telkari (Vav)Tekniği	34
4.2.2.10. Yıldız ve Kaplama Tekniği	34

4.2.2.11. Zincir Örne Tekniği	35
5. MARDİN GÜMÜŞ İŞLEMECİLİĞİ VE TELKARI.....	36
5.1. Mardin Telkari Gümüş İşlemeciliğinde Kullanılan Aletler	39
5.1.1. Tezgâh.....	39
5.1.2. Eritme Ocağı	39
5.1.3. Eritme Potası.....	40
5.1.4. Çubuk Kalıplar.....	40
5.1.5. Oluklu ve Düz Silindir	40
5.1.6. Hadde	40
5.1.7. Maskal.....	40
5.1.8. Amyant.....	41
5.1.9. Şaloma	41
5.1.10. Çekiçler.....	41
5.1.11. Freze Motoru.....	41
5.1.12. Çiftler	41
5.1.13. Heştek Takımı	42
5.1.14. Mikrometre	42
5.1.15. Kıl Testere.....	42
5.1.16. Tel Kesme Makası	42
5.1.17. Matkap	42
5.1.18. Eğeler	43
5.1.19. Pense ve Kargaburunlar	43
5.1.20. Malafa	43
5.1.21. Tırtır Makinesi	43
5.1.22. Boraks	43
5.1.23. Vibratörlü Parlatma Dolabı.....	44
5.2. Mardin Telkari Gümüş İşlemeciliğinde Kullanılan Teknikler	44
5.3. Mardin Telkari Gümüş İşlemeciliğinin Yapım Aşamaları	45
5.3.1. Gümüşün Eritilmesi	45
5.3.2. Tel Çekme.....	45
5.3.3. İskeletin Yapılışı ve Dolgu	46
5.3.4. Birleştirme ve Kaynak	47
5.3.5. Beyazlatma İşlemi.....	47
5.4. Mardin Telkari Gümüş İşlemeciliğinde Kullanılan Motifler.....	48
5.4.1. Bitkisel Motifler.....	48
5.4.2. Hayvan Figürlü Motifler.....	48
5.4.3. Geometrik Motifler	49
5.4.4. Sembolik Motifler.....	49
5.5. Mardin Gümüş İşlemeciliğinde Üretilen Ürünlerin Kullanım Alanları	49
6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	50
KAYNAKLAR.....	51
EKLER	57
ÖZGEÇMİŞ	86

KISALTMALAR

Cm: Santimetre
MÖ: Milattan Önce
MS: Milattan Sonra
Yy: Yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1. Amaç

Tez çalışmasında öncelikli olarak, insanoğlunun Neolitik Çağdan günümüze kadar takı ile geçirdiği serüveni ele alarak, dönemlere göre takılar ve kullanılan hammadde konusunu araştırıp telkarinin geçmişten günümüze yaşadığı gelişimin yanı sıra Mardin ili Midyat ilçesinde telkari yapımında kullanılan aletler ve telkari yapımının her aşaması incelenerek anlatılmıştır. Ayrıca, telkarinin anavatanı Mardin'in Midyat İlçesinde günümüzde telkariyi yaşatan ustaların/dehaların elinden çıkan telkari takı örneklerini bilimsel olarak irdelemek ve kayıt altına almak amaçlanmıştır.

1.2. Kapsam

Tez çalışmasında, takının bilinen en eski tarihine kadar inerek takının hangi amaçla kullanıldığı, tarihsel süreci, takı yapımında kullanılan malzeme ve teknikler ile Mardin bölgesine has takı sanatı olan telkarinin yapım aşamaları anlatılmıştır. Tezimizin ilk bölümünde Metodoloji ve malzeme, Mardin İli sınırları, coğrafi yapısı ile Mardin tarihi hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde kronolojik olarak takının tarihsel gelişimi ve gelişimi anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde Takı çeşitlerine değinilerek gruplar halinde detaylı bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde takı yapımında kullanılan malzemeler ve teknikler alt başlıklar halinde tek tek anlatılmıştır.

Beşinci bölümde Mardin ve çevresindeki Gümüş İşlemeciliği ve telkari sanatı hakkında bilgi verilerek, telkarinin yapım aşamaları, bölgede kullanılan teknikler ve motifler ile kullanım alanlarına detaylı şekilde yer verilmiştir.

Çalışmamızın son bölümünde araştırmalar sonucunda elde edilen bilgiler özetlenerek sonuca varılmış, çalışmamız fotoğraf ve kaynakça ile sonlandırılmıştır.

Açıklamalı [ED1]: Başlıklardan önce ve sonra 1,5 satır boşluk bırakılmalıdır. Bir önceki başlığı bu çerçev

1.3. Literatür ve Survey

Tez çalışmamızda öncelikle içerik başlıklarımız belirlenmiş içerik doğrultusunda çalışma ve araştırmalar yapılmıştır. Konu ile ilgili kaynak taraması yapılmış ilgili kitap, tez ve makale gibi yayınlardan yararlanılmıştır.

Ana konumuzu oluşturan Mardin-Midyat telkari sanatı yerinde incelenmiş, bu sanatla uğraşan ustalarla birebir görüşülerek telkarinin yapım aşamaları tek tek fotoğraflanarak belgelenmiştir.

1.4. Araştırmaların Tarihçesi

Araştırmanın ilk aşamasında hem doğa güzellikleri hem de tarihi açısından kültürel potansiyeli yüksek olan Mardin İli ve Midyat ilçesi ile ilgili ulaşılabilen tüm kaynaklar taranmıştır.

Kaynak taraması sonucunda Mardin çevresi tarihi, mimarisi ve sanatı ile tarih boyunca takı ve takı yapımında kullanılan malzemeler-tekniklerle ilgili yapılan çalışmalar üzerinde durulmuştur. Yapılan çalışmalarda Mardin tarihi ile ilgili Hanna Dolapönü, Mardin Tarihi, Çev. Sait Aykut İbn Battuta Seyahatnamesi gibi kitaplardan, Takı, takı yapımında kullanılan malzeme-tekniklerle ilgili Işık Bingöl Antik Takılar, Oktay Belli Urartu Takıları, Fulya Bodur, Türk Maden Sanatı, Rafet Çavuşoğlu Urartu Takıları ile Urartu Takı Sanatı, Ülker Erginsoy İslam Maden Sanatının Gelişmesi, Mehmet Yaşar Ethem, A'dan Z'ye Kıymetli ve Yarı Kıymetli Taşlar (Süs Taşları), Gülgün Köroğlu, Anadolu Uygarlıklarında Takı, Yıldız Akyay Meriçboyu, Antikçağ'da Anadolu Takıları, Vecihi Özkaya - Oya San Körtik Tepe, Türkiye'de Neolitik Dönem, Vecihi Özkaya- Aytaç Coşkun- Nevin Soyukaya, Körtik Tepe - Uygarlığın Diyarbakır'daki İlk Adımları gibi kitaplardan;

Soner Ateşoğulları MÖ 3. Binde Altın, Gümüş ve Elektum Süs Eşyasının Anadolu Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi, Şerife Dilli Anadolu'da Antik Çağ Altın ve Gümüş Takı Buluntuları, Araştırmaların Aşaması, Hakkında Bilgi, İlknur Ertuğrul Mardin İli Gümüş İşlemeciliği ve Yörede Yapılan Ürünlerin Bazı Özellikleri Güler Sular, Mardin İli Midyat İlçesi Telkari Gümüş İşçiliği Üzerine Bir Araştırma gibi tezlerden yararlanılmıştır.

Oktay Başak, Taş Çağı'ndan Tunç Çağı'na Anadolu'da Maden Sanatının Gelişimi ve Kullanımı, Metin Kartal- Harun Taşkiran- Kaan Bulut- Onur Dinç Yontma Taş

Bulguları Işığında Yukarı Dicle Havzası'nda Yeni Bir Neolitik Yerleşim: Boncuklu Tarla, Altan Türe-M.Yılmaz Savaşın Takı Malzemeleri ve Teknikleri III-IV gibi makalelerden yararlanılmıştır. Bu kaynaklar tezimizi oluşturmamızda büyük ölçüde ışık tutmuş ve öncülük etmiştir.

1.5. Metodoloji ve Malzeme

Çalışmamızı hazırlarken belli başlı metodoloji ve malzemelerden yararlanılmıştır. Çalışmamız;

-Tez konumuz ile ilgili literatür taraması ve veri temini sağlanmıştır.

-Tez konumuzu oluşturan telkari sanatının yapım aşamaları gözlemlenmiş, bu işi yapan takı ustalarından bire bir bilgi alınmış, yapım aşamaları, kullanılan malzemeler, aletler ve tekniklerin fotoğraflamaları yapılmıştır.

-Elde edilen veriler ışığında değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

1.6. Mardin İli Sınırları ve Coğrafyası

Mezopotamya kelime olarak Yunanca'da "iki nehir arası" anlamına gelmektedir. Fırat ve Dicle nehirli arasındaki bu verimli alan; ilk uygarlıkların ortaya çıktığı ve insanlık tarihi açısından bir çok önemli gelişmelerin ve olayların yaşandığı merkezlerden biridir (Memiş, 2007, s. 7).

Mardin Anadolu'nun güney-doğu bölgesinde güneyden Suriye ile sınır komşusu olan bir ilimizdir. Doğusunda Şırnak, kuzeyinde Diyarbakır, Batısında Şanlıurfa ve Batman kuzeydoğusunda ise Siirt yer almaktadır. Mardin; Mardin ve Midyat arasındaki platonun güney kısımdaki yamaçlar üzerinde Yukarı Dicle Bölgesi'ni Cizre Ovası ile birleştiren en uygun yol İran'dan geçip sonra Azerbaycan ve Anadolu'dan geçerek Suriye, Cizre ve oradan da Irak'a giden en eski ve kadim yollara sahip bir konumda rakımı denizden yer yer 1000 ila 1100 metre yükseklikte bir sırt üzerine kurulmuştur (Taşdemir, 2003, s.43-52).

Mardin 8891 km² yüzölçümü ile Diyarbakır, Şanlıurfa Batman, Siirt, Şırnak, ve Suriye İle sınır komşusudur. Mardin topraklarının % 4.8 ini kaplayan dağlar doğu-batı istikametinde uzanır ve ovidan ortalama 600 metre yükseklikte çok geniş bir kütle oluşturur (Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

Mardin ilinin iklimi bulunduğu bölge ile birlikte tipik karasal iklimdir. Ancak, Mardin ilinin kuzeyinde yer alan Güneydoğu Torosları'nın bulunması karasal iklimin verdiği etkiyi bir ölçüde azaltmıştır. Mardin'de kış ayları soğuk, bol yağışlı, rüzgârlı ve sert geçer. Yağışlar genellikle yağmurlu ve bazen de kısa aralıklarla yağın kar yağışı şeklindedir. Mardin Ağustos ayında yaz aylarının en sıcak günlerini yaşamakta ancak kentin yüksek yerlerinin fazla olması sebebiyle yaşanan sıcak iklimin bir nebze de olsa daha serin geçmesine sebep olmuştur. Ocak ayında ise en soğuk günlerini yaşamaktadır (Gümü, 2002 s.4-6).

Genel anlamda bölge, antropojen step sahasıdır. Ancak Mardin dağlarının kuytu yamaçlarında, özellikle Yeşilli vadisinde, Derik ve Mazıdağı çevresinde bölgenin batısında yetişen zeytin, meşe ve maki türlerinin görülmesi bu çevrede korunaklı mikroiklim alanlarının oluştuğunu göstermektedir (Arslan, Karadoğan 2007, s. 216).

2019 yılında nüfusu 838.778 Mardin'in Merkez ilçelerinin yanı sıra Dargeçit, Derik, Kızıltepe, Mazıdağı, Midyat, Nusaybin, Ömerli, Savur, Yeşilli olmak üzere dokuz ilçesi mevcuttur Mardin'in ilçeleridir (Gap Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı)

1.7. Mardin İli Tarihi

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin doğusunda yer alan ilin en eski ismi olan "Marden" in kaynağıyla ilgili çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre çevrede çok kale bulunduğundan yöreye Süryanice kaleler anlamına gelen bu isim verilmiştir. Bir başka söylence de yörenin ilk çağlardan beri bu adı taşıdığı, "Marde" adının yöreye yerleşen "Marde" boyundan geldiği anlatılmaktadır. Bu isim tarih boyunca "Maride", "Mardia" ve "Maridin" olarak kullanılmıştır (Dolapönü, 1972, s.16). Mardin coğrafi yapısı nedeniyle çok sayıda etnik, dinsel gruba merkezlik etmiş, pek çok çatışma, savaş ve ticari etkinliklere sahne olmuştur.

Mardin'de MÖ 3000 yıllarından bu yana Hurri, Akad, Babil, Mittanni, Asur, Aramiler, Medler, Persler, Selevkoslar, Abgarlar, Ermeniler, Partlar, Romalılar, Abbasiler, Hamdaniler, Bizanslılar, Sasaniler, Mervaniler, Türkmenler, Selçuklular, Artuklular, Eyyubiler, Moğollar, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Osmanlılar gibi belli başlı topluluklar belirli aralıklarla yaşamış ya da egemenlik kurmuşlardır. Bunların yanında bölgede yaşamış olan çok sayıda daha küçük etnik, kültürel ve dinsel gruplar da olmuştur (Dolapönü, 1972, s.16.).

MÖ 3. binden başlayarak Hurriler'in yerleşme alanı olan şehir MÖ 16. yüzyılda Asya'dan gelen toplulukların etkisi altına girmiştir. MÖ 1375'te Mittaniler yörede üstünlük sağlamış, MÖ 1350'lerde yöreyi ele geçiren Hititler ise Kral IV. Tuthaliya döneminde (MÖ 1256-1220) Asurlulara boyun eğmek zorunda kalmıştır (Aydın, Beykan, 1997, s.1174).

Uzun müddet Babil ve Asur hâkimiyeti altında kalan Mardin'i, daha sonra Medler ele geçirmiştir. (Memiş 1995, s.21) Mardin, MÖ 230'larda Selevkos Devleti'nden ayrılarak devlet kuran Partların eline, MÖ 97-117 yıllarında ise Romalıların eline geçmiştir (Cöhce, 2006, s. 10-23).

Mardin ismi ilk defa MS 4. yüzyıl Roma tarihçilerinden Ammianus Marcellinus'ta geçmekte olup o dönemde Mardin ikinci derecede bir kale konumunda yer almıştır. Tarihi belgelerden Mardin'in, 11. yüzyılın sonlarına kadar askeri amaçlı bir kale yerleşimi olmanın ötesine geçemediği anlaşılmaktadır (Aydın, 2000, s. 55). 640 yılında, Hz. Ömer'in kumandanlarından İyaz Bin Ganem'in Mardin'i fethine kadar bölge Bizanslıların idaresi altında kalmıştır. Mardin ve çevresi 692 yılında Emeviler'in; 824'te ise Halife Me'mûn zamanında Abbasiler'in hâkimiyeti altına girmiş ve İslamiyet bu dönemde hızla yayılmıştır. 1071 Malazgirt Savaşından sonra, Mardin Büyük Selçuklu egemenliğine girmiştir (Fedai, 2023, s.21).

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah zamanında Selçuklu emirlerinden Emir Artuk tarafından 1086 yılında Mardin Kalesi ele geçirilmiştir. 1085'te şehirdeki Mervani hakimiyetine son vererek Mardin ve yöresi dahil olmak üzere el-Cezire'nin tamamında yeni bir etnik unsur olan Türk yerleşiminin başlangıcını oluşturmuştur. Bölge, 11. yüzyılın sonu ile 12. yüzyılın başlarından itibaren Türkmen güçlerinin kontrolü altına girmiş; 1103'ten itibaren Artuk Bey'in oğullarından Necmettin İlgazi tarafından işgal edilerek burada Artukoğulları Devleti'nin Mardin kolu kurulmuştur (Artuk, 1944, s.34-36).

1202'de Eyyubiler'in hakimiyetine geçen Mardin, 1231'de Moğollar tarafından işgal edilmiştir (Aydın, Beykan, 1997, s.1174). Daha sonra 1432 yılına kadar Karakoyunlu hakimiyetinde kalan Mardin, 16. yüzyıl başlarına kadar da Akkoyunlular'ın hakimiyetinde kalmıştır. Akkoyunlular Mardin'de birçok eser bırakmışlardır. (Kültür ve Turizm Envanteri Mardin, 2005, s.7)

1517 yılında Osmanlı topraklarına katılan kent, 1534'te sancak durumuna getirilerek Diyarbekir Eyaleti'ne bağlanmıştır (Aydın, Beykan, 1997, s.1174).

17. yüzyılın önemli seyyahlarından olan Evliya Çelebi, Mardin Kalesi'nin tepesinde birçok eser bulunduğuna ve hiç hendeği olmadığına, kalenin etrafının uçurum gibi cilalı ve parlak kayalıklarla çevrili olduğuna değinmiştir (Evliya elebi, 1986, s.393).

Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte il statüsüne kavuşan şehir günümüzde ülkemizin ulusal ve uluslar arası alanda, olağanüstü bezemeli, avlulu taş evleri, ile en önemli tarihi turistik destinasyon noktalarından biridir.

Birçok uygarlığa ev sahipliği yapan Mardin, farklı dillere ve dinlere mensup insanların kardeşçe yaşadığı dünyanın sayılı şehirlerinden biridir.

2.TAKININ TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Paleolitik Çağ

Evrensel kültür tarihinde Paleolitik Çağ (Yontma Taş Çağı) Homo Habilis’le başlar. 2 milyon yılı bulan bir evrim sonunda, ilk alet yapan insan türü, “becerikli insan” anlamına gelen Homo Habilis’tir. Alt Paleolitik Çağ’da Homo Habilis’i Afrika’da ortaya çıkan Homo Erectus türü insanlar izler. Oldukça hızlı bir şekilde Asya ve Avrupa’ya yayılan ve 1,5 milyon yıl önce yaşadıkları saptanan Homo Erectus türü insanlar, ateşi kontrollü olarak yakıp söndürmeyi ve çok kısıtlı bir dil ile konuşmayı başarmışlardır. Homo Erectus’u ise Homo Sapiens Neanderthalensis izlemiştir.

Alt Paleolitik Çağ insanların yaklaşık yarım milyon yıl öncesinde Anadolu’da yaşadıkları arkalarında bıraktıkları taş aletlerle belgelenmiştir. Yaklaşık 200.000 yıl öncesine tarihlenen Orta Paleolitik Çağ insanı yani Homo Sapiens Neanderthalensis kalıntılarına Anadolu’da Antalya Karain Mağarasında rastlanmıştır. İnsan evriminin son aşaması Homo Sapiens Sapiens evresi ise 35.000 yıl önce Üst Paleolitik Çağ ile başlamıştır. Üst Paleolitik Çağ’da insanın ekonomik yaşam düzeni seçici avcılık ve besin toplayıcılığına dayanmaktadır. (Uzunoglu, 1993, s.16)

Takılar insanların henüz yerleşik düzene geçmedikleri Paleolitik çağda üretilmeye başlanmıştır. Hayvan dişleri, boynuz, kemik, tırnak ve deniz kabukluları şekillendirilerek takı olarak kullanılmıştır.

Basit bir delikle, işlenmeden kullanılan bu takılar, süslenmeden çok, doğaya hâkim olamayan insanın korunma amacına hizmet etmiş, genelde kolye olarak kullanılmıştır (Türe, 2007, s.13- 21).

MÖ 12.000-10.000 arası Epi-Paleolitik Çağ olarak adlandırılan ve Neolitik Çağ’a yani insanların yerleşik düzene ve tarım üretimine geçtikleri dönemi hazırlayan süreçtir. Bu çağın insan gruplarının bir kısmı yerleşik hayata geçmiş olup, besin ekonomileri hala avcılık, toplayıcılık ve uygun alanlarda balıkçılığa dayanmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Neolitikleşme süreçlerini içeren önemli yerleşimler; Göbekli Tepe, Nevalı Çori, Çayönü, Demirköy, Hasankeyf Höyük, Gusir Höyük ve Boncuklu Tarladır (Mardin Müze Müdürlüğü arşivi.).

Epi-Paleolitik Çağ’a tarihlenen ve Ilısu Baraj Projesi kapsamında Boncuklu Tarla’da (Mardin / Dargeçit Ilısu Köyü) yapılan kazılarda takılarda kullanılan boncuklardan bol miktarda ele geçmiştir. (EK- 1) Bulunan bu boncukların, yerleşim

yerinde yapıldığını kanıtlayan çok sayıda taş delgi de bulunmuştur. Bulunan bu delgilerin “matkap” çapı 2 mm’ye varabilen incelikler gösterebilmektedir. Kazılarda ele geçen boncuklar, delgiler ve diğer aletler (Kartal vd., 2014, s. 494) burada ciddi bir takı üretimi olduğunu göstermektedir.

2.2. Neolitik Çağ

Neolitik Çağ, insanlığın yerleşik hayata geçtiği; tarım yapmaya başladığı, hayvanları evcilleştirdiği yani köyleri kurmaya, örgütlenmeye başladığı dönemdir.

Anadolu insanı tarafından yaklaşık 10.000 yıl önce işlenip, değişik alet ve takı yapımında kullanılan bakır, metalürjinin ilk dalı olarak kabul edilmiştir. Neolitik Çağ yerleşim merkezlerinden olan Diyarbakır-Çayönü (MÖ 8200–7500) ve Aksaray-Aşıklı Höyük (MÖ 7800–7600) ve Urfa-Nevali Çori Höyüğü’nde bulunan bakır buluntular, insanlık tarihinin şimdiye kadar bilinen en erken madeni buluntularını oluşturmaktadır. Buralarda yaşayan halk, yaşamlarını sürdürdükleri alanlarda buldukları nabit (doğal) bakırı toplayıp, bunlardan küçük aletler ve süs eşyaları yapmışlardır (Başak, 2008, s.19).

Çatalhöyük’ün (Konya / Çumra) Neolitik Çağ insanları ölümlerini ev ve tapınaklardaki platformların altına gömmüşlerdir. Bir kız çocuğu mezarında gömü hediyesi olarak birkaç kolye ve yerleşmedeki en erken örnekleri olan bakır ve kurşun boncuklar bulunmuştur. Yanında farklı boylarda şematize edilmiş tanrıça biçimli apatit boncuklardan oluşan zarif bir kolye (EK- 2), bir kemik iğne ve zarif bir obsidyen dilgi ile çeşitli mezar ve tapınakların kazısında dilimlenmiş kabuklardan oluşan kolye, mavi ve yeşil apatit boncuklar, kadın gömülerinde aynalar, erkek gömülerinde kemik tokalar bulunmuştur. Mezar armağanlarının çeşitliliği, gündelik hayatta kullanılan nesne ve malzemelerin enginliğine dair yetkin bir tablo çizmektedir. Takılar, çok çeşitli taşlardan, kabuk, kil, kemik, hayvan dişi ve daha ender olarak bakır ve kurşun boncuklardan oluşan kolyeler, bilezikler, pazıbentler ve halhallar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüzükler kemik veya bakırdan üretilmiş; tahta iğneler bakırla kaplanmış. Güneydoğu ve Orta Anadolu’da yapılan kazılarla Çatalhöyük’ü önceleyen zengin neolitik kültürlerin varlığının ortaya çıkması, Çatalhöyük benzeri yerleşmelerin bulunması Çatalhöyük’ün tek başına olmadığını ispatlamıştır (Mellaart, 2003, s.170).

Neolitik Çağ’ın önemli merkezlerinden olan Çayönü’nden (Diyarbakır / Ergani) çıkan buluntuların da bakır ve kurşunun işlendiği hatta komşu ülkelere ihraç edildiği

tespit edilmiştir. Çayönü yerleşim yerinde Kafataslı Yapı olarak bilinen yerleşme yerinde ele geçen bakır bir boncuk erken evrelerden itibaren madenlerin tavlandığını ve dövme tekniğinin de bilindiğini göstermiştir (Sevin, 2003, s.45).

Neolitik Çağın diğer önemli bir yerleşim yeri olan Körtik Tepe’de (Diyarbakır / Bismil) yapılan kazılarda, bezemeli taş kapların yanı sıra farklı formlarda yapılmış taş boncuklar bulunmuştur. Çoğunlukla silindirik biçimleriyle ortak özellikler sergileyen boncuklar, boyutları bakımından daha büyük olmak kaydıyla genelde Hallan Çemi’de (Batman / Kozluk) bulunmuş olanlarla benzerlik göstermektedir. Boncukların büyük çoğunluğu yumuşak karakterli bordo renkli taştan yapılmıştır. Beyaz, siyah, yeşil gibi değişken renkli taşlara da işlenmiş küçük boyutlu olanların yanı sıra kabartma işlenmiş yalın bezemeleri, özenli işlenmiş delikleri ile siyahımsı kloritten şekillendirilmiş daha büyük boyutlu takı nesneleri bulunmuştur. Kuş balık gibi bazı hayvanların omurga kemiklerinden ve kabuklu hayvanlardan elde edilmiş boncuklarda en az taş boncuklar kadar yoğun olarak yapılmış ve kullanılmıştır (Özkaya, San 2008, s. 25.) (EK- 3).

2.3. Kalkolitik Çağ

Yerleşik düzene geçen ve köyler kurmaya başlayan insanoğlu yaklaşık MÖ 5. Bin yıldan itibaren madeni daha yoğun kullanmaya başlamıştır. Bu dönemde, tarımın gelişmesi ve ticaretin artmasıyla birlikte köylerden kent yaşamına doğru bir evrimleşme başlamıştır.

Madenin ısıtılınca kolay işlenebildiği, hatta ateşte uzun süre bekletildiğinde eridiği, soğuyunca da yeniden katılaştığının fark edilmesi, metalürjideki en önemli buluş olmuştur. Kalkolitik Çağ’la beraber, başta bakır olmak üzere madenler işletilerek süs eşyasından savunma silahlarına kadar tüm alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Neolitik ve Kalkolitik Çağ’da en çok talep edilen ve kullanılan bakır, Kalkolitik’in sonlarına doğru, yavaş yavaş yerini tunç, altın, gümüş ve demire bırakmıştır (Başak, 2008, s.19).

MÖ 4. bin yıllarına gelindiğinde madencilik faaliyetlerinin Anadolu’da büyük bir gelişim gösterdiği araştırma yapılan yerleşim yerlerindeki izabe fırınları ve yapım atölyelerinin varlığından anlaşılmaktadır. Dövme tekniği ile yapılan nesneler için ideal bir maden olan bakır, tuncun henüz keşfedilmediği dönemlerde, döküm eserlerin yapımında da kullanılmıştır. Bu döneme ait yerleşim yerlerinde yapılan araştırmalar metal ergiten ve işleyen işliklerin olduğunu göstermiştir (Başak, 2008, s.22.).

Kalkolitik Çağ'ın önemli yerleşim birimleri Hacılar, Beycesultan, Alishar, Tilkitepe, Canhasan'dır. Beycesultan'da yapılan arkeolojik kazılar sonucunda bir çömlek içerisinde ele geçmiş olan gümüş yüzük, bakır aletler, hançer parçası ve üç iğne, Canhasan'da ise bakırdan bilezik, topuz ya da asa başı ile bazı bakır aletler maden işlemeciliği bakımından önemli bir grubu oluşturur. Bulunan bu eserler Kalkolitik Çağ'da madenin hemen her alanda kullanıldığını göstermektedir. Kalkolitik çağda maden sanatı oldukça ileri seviyeye ulaşmış ve üretilen ürünler ticareti de geliştirmiştir.

Kalkolitik Çağ'ın en önemli yerleşim yerlerinden biri de Arslantepe Höyüğü'dür (Malatya / Battalgazi). Anadolu'da bu dönemin en zengin takı örnekleri, Arslantepe'de yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır.

Araştırmalar sonucunda nadir de olsa altın ve gümüşün, bu dönemde kullanılmaya başlandığı tespit edilmiş, yapılan arkeolojik kazılarda daha çok çeşitli taşlardan yapılmış takılar ortaya çıkarılmıştır (EK- 4).

2.4. Tunç Çağı

Anadolu, MÖ 4. binin sonu ile 3. binin başlarında Tunç Çağı'na girmiştir. Bakır ile kalayın alaşımından elde edilen tuncun keşfedildiği MÖ 4. binin ikinci yarısından itibaren insanlar kentler oluşmaya başlamıştır. Tuncun kullanılmaya başlanması ticari-ekonomik ve sosyo kültürel gelişimi de hızlandırmıştır. Değişen hayat şartlarına bağlı olarak insanoğlunun yaşam standartları da yükselmiştir.

Maden işçiliğinin üst seviyeye çıktığı Tunç Çağı'nda bir bakır-kalay alaşımı olan tuncun elde edilmesi maden sanatı için yeni bir milat olmuştur. Tunç Çağı'ndaki gelişmeler, metal eserlerin çeşitliliği ve sayısını artırmıştır. Bu dönemde, gümüş ve altın kullanımının yaygınlaştığı ve Anadolu'da bir önceki dönemde bilinen yapım ve süsleme tekniklerinin daha da geliştirildiği görülmüştür (Başak, 2008, s.19.), (EK- 5).

Maden işleme sanatı, özellikle ticareti, bu çağda önem kazanmış ve bu sanatın geliştiği büyük atölyeler yapılmıştır. İlk Tunç Çağı'nın ikinci evresinin sonlarına doğru, biri kuzeybatıda Troia bölgesinde (Troia), ötekiyse Orta Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde (Alacahöyük) yer alan iki yerli madencilik okulu faaliyet göstermiştir. (Başak, 2008, s.23.), (EK- 6).

Altından yapılan kolyeler, broşlar, iğneler, bilezikler, kemerler, kadehler, kaplar, testiler, tanrı ve tanrıça heykelleri bize, Troia ve Alacahöyük'lülerin maden işleme alanında ulaştıkları seviyeyi göstermektedir.

Alacahöyük'teki buluntular Anadolu'da Tunç Çağı'nda kuyumculuğun en ince örneklerini gözler önüne sermektedir: altın, gümüş, bronz, karnelyan, lapislazuli, fayans ve kehribar boncuklar, altın ve gümüşten yapılmış saç halkaları ve iğneleri, altın diademler, altın bilezikler, altın küpe ve kolyeler.

Troia kazılarında bulunan eser grupları arasında takılar en göz kamaştırıcı grubu oluşturmaktadır. Küpeler, halkası sepetli olanlarla yarım ay formundakiler olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Küpelerde granülasyon tekniği kullanılmıştır. Saç takılarının yarım yüzük ve spiral şeklinde, bilezik ve kolyelerin ise düz ya da burmalı telden yapılmış olduğu görülmüştür. Ayrıca yapılan kazılarda yarı bitirilmiş ürünler, hammadde; altın, gümüş, elektum ve bronz külçeleri, döküm kalıpları, keski gibi buluntulardan MÖ 3. binin ortalarında Troia'nın özellikle kuyumculukta uzmanlaşmış bir metal işleme merkezi olduğunu kanıtlamaktadır (Sazcı, 2007, s.369.).

2.5. Urartu Dönemi

MÖ 11 ve 7. yüzyıllarda en parlak devirlerini yaşayan Urartular, maden sanatında ustalıklarını ürettikleri eserlerle kanıtlamışlardır (Tarhan, 1999, s.1). Urartu takı sanatının gelişmesindeki en önemli etkenlerin başında, Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan zengin maden yataklarının gelmektedir. Bölgedeki altın, gümüş, kurşun, demir ve özellikle bakır madeni yatakları ilk kez Urartular Dönemi'nde verimli olarak işlenmiştir.

Urartu Dönemi'nde takı modası kemerler, pektoraler, madalyonlar, amuletler, boncuk kolyeler, boyun halkaları, süs iğneleri, fibulalar, bilezikler, yüzükler, küpeler, saç spiralleri gibi çeşitlerden oluşmaktadır. Bu takıların yapımında granülasyon, repousse, filigre (telkari) gibi tekniklerin yanı sıra değerli ve yarı değerli taş kullanılarak estetik değeri çok yüksek takılar üretilmiştir. Urartu Dönemi'nde takılar, devlet kademesinde çalışan bürokratlar ve onların aileleri için merkezi atölyelerde üretilmiştir. Kazılar sonucunda ortaya çıkarılan halk mezarlarında ele geçen çok sayıdaki buluntu da takıların sadece yönetici kesimin değil halk tarafından da kullandığını göstermektedir. Urartu toplumunda takı, kadın ve erkekler tarafından, yöneticisinden sıradan halkına kadar bütün insanlar arasında sevilerek kullanılmıştır (Çavuşoğlu, 2014, s.13).

Urartu kuyumculuk sanatında olağanüstü teknikte yapılan küpelerin ilk örnekleri Van Bölgesinde bulunmuştur. Urartu krallığı döneminde kuyumcular tarafından altın, gümüş ve tunçtan büyük bir ustalık ile yapılan küpeler, biçim ve bezeme yönünden

oldukça çeşitlilik göstermektedir. En çok kullanılan küpe biçimleri halka ve sandal formu olanlardır. Altın, gümüş ve tunçtan yapılan Urartu bileziklerinin ilk örnekleri MÖ 13-9. yüzyıllara aittir. İlk başlarda demirden dövme tekniği ile yapılan bilezikler açık ağızlı, kalın ve geniş çaplıydı. MÖ 9-8. yüzyıllarda ise sarmal gövdeli, uçları açık ya da birbirinin üzerine bindirmeli, hayvan başlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Urartu Krallığı döneminde fazla yüzük kullanılmamıştır. Saray atölyelerinde kuyumcular tarafından altın ve gümüşten yapılan çok az sayıdaki yüzük yönetici sınıf ve aileleri tarafından kullanılmıştır. Yüzüklerin formları yassı şerit, halka ve spiral şeklindedir. Metalden yapılan boyunluklar çeşitli formlarda karşımıza çıkmaktadır. Sarmal ya da düz gövdeli, ucu açık olarak yapılmışlardır. Metal süs iğneleri yaygın olarak üretilmiş olup hayvan figürlü, haşhaş ve tomurcuk başlı gibi birçok örneğine rastlanmaktadır. (Belli, 2010, s.188), (EK- 7).

Urartular, MÖ 8. yüzyılın sonlarından itibaren süs iğnesinin yanında hem sınırlanarak kullanılan bol giysileri tutturmak hem de pelerin türü giysilerin iki ucunu birleştirmek için fibulalar (yani çengelli iğneler) kullanmaya başlamıştır. Urartu Dönemi'nde karşımıza çıkan çok sayıdaki takı çeşitlerinden biri de kemerlerdir. Çoğunlukla tunçtan, nadiren de gümüşten üretilen kemerler kadın ve erkekler tarafından kullanılmıştır. Kemerler üzerinde kutsal ağaç ve ağaç etrafındaki kutsal içerikli sahneler, av sahneleri, dinsel içerikli ziyafet sahneleri, fantastik yaratıklar gibi kompozisyon ve motifler işlenmiştir. Kemerler genellikle mezarlara katlanarak bırakılmıştır. Kemerler mezar sahibinin önemini, sosyal sınıfı ve zenginliği hakkında bilgi vermektedir (Çavuşoğlu, 2011, s.252.), (EK- 8).

2.6. Helenistik Dönem

Büyük İskender'in Anadolu'ya gelişiyle başlayan Helenistik Dönem, Anadolu'nun Helen etkisi altında kalmasına neden olmuştur. Bu dönemde bilinen önemli kuyumculuk atölyeleri vardır. Bunlardan bilinenleri Lampsakos (Lapseki), Antiokhia (Antakya) ve Mısır'da Aleksandria (İskenderiye)'dir. Bu merkezlerin kendilerine özgü üslupları vardır ve ele geçen buluntulardan, bu üsluplara dair izler görülebilmektedir (Ünan, 2010, s.3.).

Türkiye'deki tüm müzelerde olduğu gibi Mardin Arkeoloji Müzesi'nde de Helenistik Dönem'e ait yerleşim yerlerinde bulunan, farklı materyal ve formlarda yapılmış olan takıları görmek mümkündür.

Anadolu'daki Helenistik Çağ takılarına baktığımızda, yarı değerli taşların kullanıldığı; telkari, granülasyon, kabartma gibi yeni tekniklerin öğrenildiği ve geliştirildiği görülmektedir (Ünan, 2010, s.4.).

Helenistik Dönem'de en çok disk başlıklı küpeler tercih edilmiştir. Disk küpelerde, diske bağlı olarak sandal biçimli sarkaç ya da figürlü sarkaç bulunmaktadır. Hayvan ve insan başlı halka küpelerde yaygın olarak aslan başı, vaşak, buzağı, panter, ceylan, kuş ve kadın başlarına rastlanır. Mısır'la olan yoğun deniz ticareti sebebi ile Mısır kökenli figür ve kompozisyonlar da (İsis-Hathor ve Sfenks) üretilmiştir. Bu tip küpelerin bazıları, çok ince bir işçilikle işlenmiş çok sayıda figür ve şekil bir araya getirilerek düzenlenmiştir. Yalın düzenlemelere sahip bazı örnekler ise diske asılmış olan Nike, Eros veya amphora sarkaçlardan oluşmaktadır. Bilezik, göğüs süsü, kolye ve gerdanlıklarda da çok çeşitli zincir örgüler, Herakles düğümü, Dionysos tasviri, hayvan başları, tohumlar ve palmet de kullanılmıştır. Yılan şeklindeki bilezik ve yüzükler de Helenistik dönemin yeni takı biçimleridir (EK- 9).

Mühür yüzüklerin kaş kısmında özellikle renkli taş veya cam kullanılmıştır. Yüzük kaşları üstünde mitolojik figürler, insan büstleri ve hayvan figürleri işlenmiştir. Helenistik dönemin takılardaki ortak özelliği iri ve gösterişli formların, ince ve özenli figür ve ayrıntılarla doldurulmuş olmasındandır. Altının bol bulunması ve doğudan alınan gösterişli takı formları ve Arkaik dönemden itibaren geliştirilmiş olan Yunan kuyumculuğunun ince ve özenli işçilik anlayışı bu dönem takılardan bir araya gelerek böyle bir üslubu oluşturmuştur (MEGEP, 2006, s.12-13), (EK- 10).

Bu dönemde kolyelerde gelişim gözlenmiştir. MÖ 2. yüzyılda ortaya çıkan kozalak sarkaçlı tipler yanında iki veya üç kademeli sarkaç takılmış zincir örgülü tipler ile değerli taşlar ve mine ile yapılan gösterişli kolyeler kullanılmıştır. MÖ 3. ve 2. yüzyıllarda sarkaçlar, insan ya da hayvan başlı olup kilit yerlerine figürlü parçalar yerleştirilmiştir (Türe, 2007, s.135).

Diademler, yuvarlak kesitli tellerden çember yapılarak meşe, zeytin, defne ve mersin gibi bitkilerin yapraklarının teller ile tutturulması ile yapılmış ya ince altın levhalardan yapılmış üçgen veya şerit biçimli diademler ortaya çıkmıştır (Türe, 2007, s.135-136.), (EK- 11).

Helenistik Dönem'in sonunda, ekonominin bozulmasıyla beraber takılarda renkli taşların kullanımının arttığı altın kullanımının ise azaldığı gözlenmektedir. Anadolu'da MÖ 2. yüzyıldan itibaren Bergama Krallığı'nın vasiyetle Roma'ya bırakılması ile başlayan yeni süreç uzun ve farklı bir anlayışın da başlangıcı olmuştur.

(MEGEP, 2006, s.12-13).

2.7. Roma Dönemi

Eski çağların en büyük imparatorluklarından biri olan Roma İmparatorluğu kısa sürede geniş bir alanda hüküm sürmeyi başarmıştır. MÖ 133'te Roma hâkimiyetine giren Anadolu'da sanat ilk başlarda Helenistik geleneklerin etkisinde devam etmiş; teknik, üslup ve motiflerini alarak, bunları birbiriyle kaynaştırarak muhteşem bir sanat yaratmışlardır.

Romalılarda en yoğun olarak kullanılan maden altın ve gümüştür. Altın ve gümüşün yanı sıra değerli ve yarı değerli süs taşlarını kullanılmış ve bunların işlenmesinde büyük ustalığa erişilmiştir (Mandıracı, 1996, s.26). Helenlerin kullandığı zengin taş örneklerine ek olarak Romalıların takılarında inci kullanmışlardır. Romalılar süslemede kakma tekniğini de kullanarak zarif ve göz alıcı takılar üretmişlerdir (Karlıklı, 2004, s.14.).

Romalılar kuyumculuğa iki yeni teknik kazandırarak. Bunlardan birincisi opus interpolise ajur tekniği ikincisi ise savat (niello) tekniğidir. Roma dönemi takılarında stampa, dövme, döküm, kabartma, granülasyon, delik işi, taş işçiliği, kazıma gibi teknikler de uygulanmıştır (Mandıracı, 1996, s.26).

Roma bileziklerinde Helenistik etkilerin devamı olan Herakles düğümü ve yılan sembolleri kullanılmasına rağmen özgün Roma düzenlemeleri olan ajur tekniği ile yapılmış renkli taşlarla süslenmiş bilezikler de kullanılmıştır. Boyun takılarında ise altın zincirler; hayvan başları, basit halka ve çengellerle süslenmiştir. Bu dönemde baş takıları önemini yitirmiştir. Az kullanılan diademler de Helenistik etkiler görülmektedir. Diademler, figür kabartmalı alın bantları şeklinde yapılmıştır. Roma'da yüzük takmak çok önemli olduğundan bu dönemde değişik tarzda ve değişik amaçlarla pek çok yüzük yapılmıştır. Bu dönemde mühür yüzükleri, asalet ve rütbe belirten yüzükler tılsım ve nazarlık için kullanılan yüzükler, anahtar yüzükler, zehir taşıyan yüzükler gibi çok amaçlı kullanılan yüzükler yapılmıştır. Bizanslılarda bu geleneği devam ettirerek Romalıların tüm yüzük biçimlerini ve süsleme tekniklerini kullanmışlardır (Yavlal, 2009, s.65.), (EK- 12).

Antik süs eşyaları arasında en yaygın olanlardan biri de aynalardır. Bunlar genelde gümüş veya bronz malzemeden yapılmıştır. Roma Dönemi'ne tarihlenen bazı bronz aynaların yüzeyinde ince bir kurşun tabakası tespit edilmiştir. Sardes

(Manisa/Salihli) kazılarında kurşun takıların Roma Dönemi'ne tarihlenen örnekleri de ele geçmiştir. Bunlar arasında bilezikler, küpeler, iğneler ve amuletler önemli bir yere sahiptir (Zeyrek, 2005, s.35.).

Roma sanatı krallık, cumhuriyet, imparatorluk dönemlerinde farklı biçim almış, imparatorların dönem içindeki sanatın gelişmesi ve şekillenmesi üzerinde etkileri olmuştur. Helenistik Dönem'de, İskenderiye ve Antakya Roma Döneminde de takı üretim merkezi olmuştur. Diğer bir takı yapı merkezi olan Roma'da, doğudan göç etmiş kuyumcu ustaları çalışmıştır. MÖ 4. yüzyılda ekonominin temelini altın oluşturmuş, altın stoku olan ülkeler zengin kabul edilmiştir. Altın takılar bu dönemde zenginlik ve ihtişamın simgesi olmuştur (Mandıracı, 1996, s.13).

Türkiye'deki tüm müzelerde olduğu gibi Mardin Arkeoloji Müzesi'nde de Roma ve Bizans Dönemleri'ne ait, farklı materyal ve formlarda yapılmış olan takıları görmek mümkündür.

2.8. Selçuklu Dönemi

MS 11.yy ortalarında kurularak hakimiyetleri altına aldıkları bölgelerde öğrendikleri maden işleme geleneğini geliştirmişlerdir.

İslam dünyasında madenden daha çok küçük boyutlu eserler üretilmiş olup bunlar tepsi, ibrik, şamdan, buhurdan gibi günlük kullanıma uygun eşyalardır. Bunların büyük bir bölümü özellikle dökümden elde edilen ve üstleri kazıma veya çakma teknikleriyle süslenen sade eserlerdir. Sanatsal değerleri ve sosyal saygınlıkları daha yüksek olan altın ve gümüş ya da büyük ustalık gerektiren delik işi kakma teknikleriyle bezenmiş tunç ve pirinç eserler sultanların, meliklerin saraylarında 12. yüzyılın ortasından sonrada Selçuklu toplumunda soylular kadar önem kazanan varlıklı tüccar ailelerin konaklarında, politik ya da ekonomik gücün simgesi olarak sergilenmek amacıyla özel olarak yaptırılmış parçalardır. (Kuban, 2002, s.381).

Büyük Selçuklular Dönemi'nde, dövme, dökme, kazıma, mineli kaplama, kakma, delik işi gibi tekniklerle stilize hayvan ve insan figürleri, yazı dekorlarıyla Horasan, Herat ve Nişabur'da; Zengiler Dönemi'nde de Musul gibi merkezlerde hayranlık uyandıran metal eserler meydana getirmişlerdir.

Anadolu Selçuklularının maden işçiliğinde gelişmiş bir düzey ortaya koymaları, Orta Asya'dan başlayarak, daha sonraki süreçte zengin sanat kültürü geliştirmelerindendir. Arkeolojik kazılarda Türklerin bronz, demir, altın ve gümüş gibi

metalleri ustalıkla işledikleri, gelişmiş tekniklerle zengin bezemeler ortaya koydukları gözlenmiştir (Özüdoğru,1994, s.130-131).

Selçuklu Sultanı 1. Alaaddin Keykubad'ın yaptırdığı Konya Dış Kalesi kabartmaları arasında bulunan kadın yüzlü Kanatlı Melek figüründe de taç biçimindeki üç dilimli başlığın altından bele kadar sarkan saçları görülmektedir. Selçuklu devri kadınlarının giydiği bu başlıklar “bağaltak” ya da “üsküf” olarak adlandırılmaktadır. Bağaltakların kenarları değerli taşlar ve sırmalarla süslüdür. Saray’a mensup kadınların bağaltaklarının alınlıklarında “tuğa benzer, çoğu tavus tüyünden bir sorguç” bulunmaktadır. İbn-i Batuta, Kırım Hanı Sultan Mehmet Özbek’in karısından bahsederken "Hatun, başına cevahir ile süslü, tepesinde tavus tüyü bulunan bağaltak adında bir taç giymişti" demektedir. Kubad-abad Sarayı kadın figürleri arasında, dilimli taç şeklinde ve çevresi hilâl motifleri ile süslü çeşitli biçimlerde bağaltaklar ve başlıklar görülmektedir. Selçuklu devri minyatürlerinde, taş, maden ve çini eserleri üzerinde şüphesiz birçok takı tanımlanmaktadır (Güler, Aral, 2014, s.150).

MS 12 ve 13. yüzyıllarda Anadolu Selçuklu maden işlerinde döküm, dövme, delik-işi, mine, kabartma, kazıma ve kakma gibi tekniklerle dekoratif örnekler ortaya konmuş olup, bu eserler, Konya, Mardin, Hasankeyf, Diyarbakır, Siirt, Harput, Erzurum ve Erzincan'da maden eserleri yapım merkezlerinde üretilmişlerdir (Özüdoğru,1994, s.131).

Türk maden sanatı motifleri gerçekçi, doğaya bağlı ve doğru gözlemlerle ifade edilmişlerdir. Birbirine etki eden bu iki anlayışın kaynaştığı Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra madeni eserler yanında takılarla ilgili (küçük tokalar, gümüş bilezikler, küpeler) ilk örnekler Selçuklu eserlerinde görülür (MEGEP, 2006, s.24).

Selçuklu madeni eserlerin bezemesinde; bitki örgeleri, stilize hayvan ve insan figürleri, geometrik desenler ve yazı olmak üzere başlıca dört öge kullanılmıştır. Ögelerin hepsinde Orta Asya göçebe sanatının etkileri güçlü bir biçimde hissedilmektedir.(Erginsoy, 1997, s.1145) Sonsuzluğun ifadesi olan geometrik motifler, Selçuklular döneminde en üst seviyeye ulaşmıştır (Kılıçkan, 2004, s.24). Mardin İli Kızıltepe ilçesinde bir kanalizasyon kazısı sırasında ele geçen ve Sürekli defnesi olarak tanımlanan definede ele geçen altın telkâri eserler bunun en net göstergesidirler (EK-13).

Türkiye'deki tüm müzelerde olduğu gibi Mardin Arkeoloji Müzesi'nde de Selçuklu Dönemi'ne (Mardin Artukluları da dahil olmak üzere) ait, farklı materyal ve formlarda yapılmış olan takıları görmek mümkündür.

2.9. Osmanlı Dönemi

Osmanlı ustaları başlangıçta fethedilen toprakların eski kültürlerinden büyük ölçüde etkilenmiş fakat kısa süre içinde İslam din ve felsefesinin getirdiği yeni ruh ile ustaları yaratıcılığı birleşerek kendilerine özgü bir İslam maden sanatı ortaya koymuşlardır. İslamiyet’le gelen yeni fikirler ve duygular yeni sembollerle ifade edilmeye başlanmıştır.

Kuran’da canlı varlıkların resmini yasaklayan kesin emir olmadığı halde İslam dininin tasvir yapmayı yasakladığı ve bu yasağın İslam sanatının değişik bir yönde geliştiği görülmüştür. Düz, zikzak veya kıvrılan çizgilerin uzayıp yön değiştirmesi ile sonsuz olarak çoğaltılabilen, belki de sonsuzluk kavramını sembolize eden geometrik desenler geliştirilmiştir. Kare, üçgen, daire ve sekizgen gibi bağımsız elemanlar yan yana, üst üste konarak ya da iç içe geçirilerek anlaşılması ve çözülmesi zor kompozisyonlar elde edilmiştir (Erginsoy, 1978, s.2.).

Osmanlı maden sanatının başlangıcını Selçukludan devraldığı maden sanatı mirası oluşturmuştur. Özellikle kakma tekniğini 14.yüzyılda geniş yelpazede uygulamıştır. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’ne kadar olan zaman içerisinde, Anadolu’da her türlü değerli maden, değerli taş ve süsleme teknikleri denenmiş olup çeşitli formlar geliştirilmiştir (Yavlal, 2009, .66), (EK- 14).

Takılar, geçmiş dönemlerde olduğu gibi Osmanlı’da da geniş bir kullanım alanına sahiptir. Takılarda kullanılan natüralist formlar; çiçekler, dallar, kuşlar, ay ve yıldızdır. Geç dönemde ise fiyonklar, gemiler ve armalara takılarda rastlanmaktadır. 16. ve 17. yüzyılda Klasik Osmanlı motiflerinin ağırlıkta olduğu mücevherlerde 18.yüzyıldan itibaren, batı etkisi kendini göstermeye başlamıştır (İrepolu, 2000, s.100-111.).

Osmanlı kadınının en değer verdiği baş takılarında yakut, zümrüt, elmas ve firuze gibi değerli taşlarla süslendiği görülmektedir.(Türkoğlu, 1985, s.15.) 14. ve 15. yüzyıllarda Suriye, Mısır ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaygın olan gümüş kakma tekniği Osmanlı metal işçiliğinde çok az uygulanmıştır. Osmanlı gümüşü yalın halde işlemeyi her zaman tercih etmiştir (Bodur, 1987, s.40.), (EK- 15).

Sonuç olarak Osmanlı İslam ve Selçuklu sanatının etkisinde kalmış ancak değişik tekniklerin ve formların kullanılmasıyla ileri derecede gelişmiştir. Zümrüt, yakut, safir, inci, mercan, yeşim, sedef ve akik gibi değerli taşlar kullanıldığı takılar imparatorluğun dört yanından getirilerek padişah ve ailesi için ustaların elinde şekillenmiştir.

Türkiye'deki tüm müzelerde olduğu gibi Mardin Arkeoloji Müzesi'nde de Osmanlı Dönemi'ne ait, farklı materyal ve formlarda yapılmış olan takıları görmek mümkündür (EK- 16).

3. TAKI ÇEŞİTLERİ

3.1. Baş Takıları

3.1.1. Diadem

Yarım taç şeklinde başın ön kısmına ya da alına takılan bir ziynet eşyasıdır. Tarih boyunca çeşitli kültürlerce kullanılmış, ilk örnekleri ince altın, gümüş veya çok az da olsa tunç levhadan oval kısa kenarları yuvarlak, ortası rozet motifli olarak yapılmıştır. MÖ 3. binde Anadolu'da, Alacahöyük (Çorum) ve Troia'da (Çanakkale) da bulunmuştur. MÖ 2. binin ortalarında Kıbrıs'ta (Enkomi mezar buluntuları) yaygın kullanım alanına sahiptir (Bingöl, 1999, s.33.).

Diademler tanrılar, tanrıçalar ve kahramanlarla ilişkilendirilmiş olup özel hayatta şölenlerde, doğumda ve ölümden kullanılmış ayrıca mezar hediyesi olarak mezarlara gömülmüştür.

3.1.2. Taç

Daha çok geç dönemlerde krallar, kraliçeler ve imparatorlar tarafından rütbe, statü ve takı olarak kullanılmıştır. Taçların ilk örnekleri zeytin, meşe ve zeytin ağacı dal ve yapraklardan daha sonrada metalden yapılmıştır (Bingöl, 1999, s.33.).

MÖ 3. binin ikinci yarısında, Alacahöyük, Tokat Erbaa, Eskişehir gibi yerleşimlerde yapılan kazılarda çeşitli taçlar ele geçirilmiştir (Türe, 2007, s. 35- 42).

3.1.3. Küpe

Dövme tekniği ile yapılan halka biçimli basit küpeler, kullanılan ilk küpe örnekleridir. Bazı örnekler taş ya da boncuk ile süslenmiştir. Troia, İkiztepe, Baklatepe gibi Erken Tunç Çağ yerleşimlerinde örneklerine rastlanmıştır (Keskin, 2004, s.148-149.).

Özellikle Urartu, Dönemi'ne ait mezarlarda ince işçilik gösteren küpeler bulunmuştur. Bunlar genellikle hilal, spiral ve sandal formu küpelerdir. Helenistik Dönem'de daha çarpıcı ve etkileyici nitelikler dikkati çekmektedir. Hayvan ve insan figürlerinin küpelerde kullanımı bu dönemde görülmektedir. Roma Dönemi'nde ise

küpeler oldukça çeşitlidir. Masif görünümlü küresel sarkaçlı veya içi boş küreler, diskli ya da farklı formlarda sarkaçları olan küpelerle, taşlı veya taşsız türleri ortaya çıkmaktadır (Bingöl, 1999, s.33).

Kulağı süsleme güdüsü ile doğmuş küpeler hem erkekler hem de kadınlar tarafından kullanılmıştır. İlk örnekleri kulağa takılan sade halka süsler şeklindeyken zamanla teknik, form ve motif açısından çeşitliliğini artırmıştır.

3.1.4. Saç Takıları

Saç spiralleri, uçları birbirinin üzerine gelecek şekildedir. Bu takılar çoğunlukla altın, gümüş ve tunçtan üretilmiştir. Saç spiralleri günümüzdeki bigudiler gibi saçların uç kısımlarında bukleler oluşturmak ve süslemek için kullanılmıştır (Çavuşoğlu, 2014, s.27.). Saç iğneleri ise hem saçı tutan hem de süs unsuru olarak kullanılmıştır.

3.1.5. Hızma

Çeşitli madenden yapılmış buruna takılan halkadır. Üçtepe Höyük (Diyarbakır / Bismil) kazısında açığa çıkarılan bir kadın ve çocuğuna ait mezarda iskeletin burnunda bulunmuş bir hızma Yeni Asur dönemine tarihlendirilmektedir (Bingöl, 1999, s. 33).

3.2. Boyun Takıları

3.2.1. Kolye

Kadınların vazgeçilmez aksesuarlarından biri olan kolyenin yapımı ufak taş parçaları, hayvan kabukları, kemik ve boynuz parçalarıyla başlamıştır. En geniş çeşide sahip olan kolyeler her çağda farklı malzeme ve formda yapılmış, zaman içerisinde daha ince daha zarif örnekleri üretilmiştir.

Paleolitik Çağ'da kolay işlenebilen renkli taşlar, av hayvanlarının diş, boynuz, kemik ve tırnak kısımları ile kara ve deniz yumuşakçalarının kabukları kolyeler haline getirilmiştir (Yavlal, 2009, s.63-64).

Çatalhöyük (Konya), Aşıklı Höyük (Aksaray) ve Çayönü'nde (Diyarbakır) bulunan kolye örnekleri maden ve organik materyal kullanımını göstermektedir (Türe,

2007, s.13- 21.). Helenistik Dönem hayvan başlı kolyeler görülürken Roma Döneminde madalyonlar görülmektedir (MEGEP, 2006, s.18).

3.2.2. Pandantif

Altın gümüş zincir veya kumaştan ince kordona takılan takı ögesidir. Tek kullanıldığı gibi kolye ve küpe ögesi olarak da kullanılır. Sade metalden yapılan örnekleri olduğu gibi metal ve değerli taşların kombinasyonlarından oluşturulan örnekleri de mevcuttur (Bingöl, 1999, s.35.).

3.2.3. Boyunluk

Masif veya içi boş olarak kıymetli metallerden yapılan ve boynu çember gibi saran takılardır. Tasma şeklindeki takıların ilk örneklerine Ur Mezarlarında rastlanmıştır (Bingöl, 1999, s.35.).

3.3 El-Kol Takıları

3.3.1. Yüzük

En erken örnekleri kemikten yapılmış sade halkalardır. Daha sonraki dönemlerde ise taşlı yüzükler ortaya çıkmaktadır. İlk taşlı örnekler, yüzük halkasına sabit olmayan döner skrabelerin takılmasıyla oluşturulmuştur. Metal yüzüklerin yanı sıra cam yüzükler de kullanılmıştır (Bingöl, 1999, s.35.).

Eski zamanlarda mühür yüzükler günümüzdeki imzanın yerine geçerdi. Belgeleri ve mal varlıklarını mühürlemek ve geçerli kılmak, güvenlik sağlamak ve aidiyet göstermek için kullanıldılar. Yüzlerce bin mühür taşlarının üstüne çok çeşitli konular işlenmiştir.

Yunan ve Roma yüzük taşları Mezopotamya ve Anadolu'da damga mühürlerden silindir mühürlere ve Antik dönemin mühür yüzüklerine uzanan uzun bir evrimin son bölümüdür. Her ne kadar yüzükler başlangıçta otorite göstergesi olarak kullanılsa da zamanla yönetici ile halk, yüksek din görevlileri ve tanrı arasındaki bağı simgeleyen, ayrıca evlilik birliğini temsil eden bir anlam kazanmıştır.

3.3.2. Bilezik

Anadolu'da Neolitik Dönemden itibaren görülen bileziklerin ilk örnekleri basit formu, sade halkalar şeklindedir. Ele geçen ilk örneklerden bileziklerin taş, tunç, gümüş ve cam malzemelerden yapıldığı görülmüştür (Dilli, 2011, s.103).

MÖ 3. bine tarihlenen erken dönemli bir bilezik Troya'da ele geçirilmiştir. Masif halka uçları açık basit formu ve dövme tekniği ile yapılmış bilezikler Erken Tunç Çağından itibaren birçok yerleşim yerinde bulunmuştur (Ateşoğulları, 2008, s.214-223). Doğu Anadolu'nun hâkimi olan Urartular, çeşitli madenlerden yapılmış oldukça fazla bilezik örneklerini vermişlerdir. Urartu bileziklerinin çoğu hayvan başlı olup döküm tekniği ile yapılmıştır (Çavuşoğlu, 2014, s.54). Hayvan başlı bilezik geleneği Helenistik ve Roma dönemlerinde de sevilerek kullanılmaya devam etmiştir.

3.3.3. Halhal

Kadınların ayak bileklerine taktıkları halkadır. Anadolu'da genelde Güneydoğu Anadolu'da yaygındır. İlk buluntular mezar hediyesi olarak iskeletlerin bileklerine takılı olarak ele geçmiştir (Bingöl, 1999, s.35).

3.3.4. Pazıbent

Kolun üst bölümüne takılan bilezik benzer banttır. Asur kabartmalarında tanrılar ve erkeklerin; Geç Hitit kabartmalarında ve Roma döneminde kadınlarında taktıkları bilinmektedir (Bingöl, 1999, s.35). Bilezikler için söylenen statü göstergesi, koruyucu içeriği gibi özellikleri pazıbentler içinde söylenebilmektedir (Çavuşoğlu, 2014, s.50).

3.4. Giysi Takıları

3.4.1. Broş

Elbise üzerine düz veya çengelli iğne ile takılan değişik motif ve tekniklerle süslü, metallere veya metal ile taşın bir arada kullanılmasıyla, farklı formlarda yapılmış takılardır (Özbaşı, 2002, s.73).

3.4.2. Fibula

Bugünkü anlamda çengelli iğne olarak adlandırabileceğimiz fibulalar, bir kolun ucundan diğerine yatay uzanan yaylı bir iğneden oluşmaktadır. Kabartmalar, terracotalar ve boyalı kaplar üzerindeki betimlemeler ile arkeolojik kazılardan fibulaların giysilerle bağlantılı olarak omuz, kalça, kol ve bilek üzerinde kullanıldığı belirtilmiştir. Dolayısıyla fibulalar, hem dekoratif amaçlı hem de iki yakalı giysilerin uçlarını birleştirmede kullanılmıştır (Çavuşoğlu, 2014, s.92). Fibulalar, Anadolu’da Urartu Dönemi’nde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

3.4.3. İğne

İnsanoğlu işlevsel amaçla kumaşı vücuduna sararak kullanmaya başlamasıyla birlikte kumaşı tutturma gereksinimi duymuş ve iğneyi üretmiştir.

Bütün dönemlerde görülmüş olan iğneler ilk başlarda kemik malzemeden yapılmıştır. Madenin keşfedilmesiyle tunçtan yapılmaya başlayan iğneler kalıba dökme, dövme çekiçleme ve telden kıvrıma yöntemleri ile yapılmıştır (Bingöl, 1999, s.37).

4. TAKI YAPIMINDA KULLANILAN MALZEMELER VE TEKNİKLER

4.1. Kullanılan Malzemeler

4.1.1. Metaller

4.1.1.1. Altın

Doğada yaygın olarak bulunan doğada serbest halde bulunan ve kolay işlenebilen bir madendir (Erginsoy, 1978, s. 8).

Altının M.Ö V. binden itibaren ufak süs eşyalarında kullanıldığı tahmin edilmektedir. Altın arkeolojik araştırmalara göre ilk kez Anadolu 'da saflaştırılmıştır (Bingöl, 1999, s.19). En çok kullanılan iki kıymetli madenden biri olan altının dövülmeye ve haddelenmeye elverişli kararip paslanmaz ısıtılı ve değerli olması kullanım alanını artırmıştır.

4.1.1.2. Bakır

Bakır ilk keşfedilen ve işlenen madenlerden biri olup altın ve gümüşten daha sert bir madendir. Çayönü (Diyarbakır), Çatalhöyük (Konya) ve Suberde (Konya/Seydişehir) kazılarında, Neolitik Çağ'a ait doğal bakırdan dövülerek yapılmış küçük aletler ile süs eşyaları bulunmuştur.(Köroğlu, 2004, s. 4) Mezopotamya'da ve Anadolu'da metalürjinin ilk dalı bakır olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar altın daha öncesinden bilinmesine karşın daha çok sembol ve süs eşyası olarak kullanılmıştır (Savaş, 2006, s.15.).

4.1.1.3. Elektum

Altınla gümüşün karışımından elde edilir ve içindeki gümüş oranı arttıkça rengi soluklaşır (Özüdoğru, 1994, s.133-135). Anadolu'da elektum kullanımı MÖ 3. binde başlamıştır. Altın ve gümüşün birbirinden ayrıştırılması Lidyalılar döneminde MÖ 7.yy'da öğrenilmiştir. MÖ 7.yy öncesi yapılan ve altın olarak bilinen takıların tamamına yakını elektumdan yapılmıştır.

4.1.1.4. Gümüş

Gümüş kolay işlenebilen, okside olmayan değerli bir madendir. Soğukken şekillendirilebilen, yumuşak; beyaz renkte ve parlak bir madendir. Anadolu'da gümüş takılar MÖ 3 binde görülmeye başlamıştır. Parlak ve yansıtıcı olduğundan şans ve mutluluk getirdiğine; nazarı ve kötülükleri uzaklaştırdığına inanılmıştır (Türe, 2004, s.21-34).

Anadolu'da ilk gümüş eserlerin rastlandığı yer Korucutepe (Elazığ) dir. Kalkolitik çağa ait mezarlarda da gümüş eserler bulunmuştur. Troia (Çanakkale), Arslantepe (Malatya), Tülintepe (Elazığ) ve Baklatepe (İzmir), bu döneme ait gümüş buluntulara sahip diğer yerleşimlerdir (Kısıklı, 2006, s.57).

4.1.1.5. Tunç (Bronz)

İçinde kalay olan bakır alaşımından oluşan tunç (bronz) madeni bakırdan daha sert ve sağlamdır. soğuk olarak işlenemez; çekiçlenen tuncun sık sık tavllanması gerekir. Bronzun keşfiyle maden alanında yeni bir dönem başlamış ve bulunduğu bu döneme adını vermiştir (Köroğlu, 2004, s.4). Anadolu metalürjisinin en önemli dönemi İlk Tunç Çağı olarak bilinen MÖ 3 bindir. Bilinen ilk tunç eserler Troia (Çanakkale), Alacahöyük (Çarum), Horoztepe (Tokat/Erbaa), Ahlatlıbel (Ankara), Kilikya ve Amuk yerleşimleri ile Mezopotamya'da bulunmuştur (Özbal, 2005, s.11). Bakırdan daha sert ve daha sağlam olan bronz eski çağlardan beri takı ve çeşitli eşyaların yapımında tercih edilen bir maden olmuştur.

4.1.2. Süs Taşları

4.1.2.1. Değerli Taşlar

4.1.2.1.1. Elmas

Elmas ismi Yunancada "yok edilemez" anlamına gelen "adamas" kelimesinden gelmektedir. Kullanımı yaklaşık 2500 yıl önce Hindistan'da başlayan elmasın farklı bir çok rengi vardır. Takılarda genellikle renksiz olanı kullanılmıştır (Atakul vd., 2012, s.49). Taşların kralı olarak adlandırılan elmasın kötülüklerden, hastalıklardan,

büyücülerden, başarısızlığa, korkaklığa ve zayıflığa karşı koruduğuna inanılmıştır.

4.1.2.1.2. Safir (Gökyakut)

Yunancadaki “sapphirus” kelimesinden gelmektedir. İnce taneli ve değerli bir taştır. Safirin rengi açık mavi ile koyu çivit arasında değişir. MÖ 9.yy.da bilinmesine rağmen yaygın olarak Roma Dönemi’nde kullanılmıştır. (Bingöl, 1999, s.23) Safir, taşıyana mutluluk verir ve güçlü aile bağlarının timsalidir. (Ethem, 1990,s. 206)

4.1.2.1.3. Yakut

Yakut Latince “ruber” kelimesinden türemiştir (Atakul vd., 2012, s.55) Saydam, pembeden koyu kırmızıya değişen renkleri olan sert bir taştır (Meriçboyu, 2001, s.21). En değerli taşlardan biri sayılan ve güvercin kanı renginde olan yakut "soyluluk taşı" olarak da bilinir.

4.1.2.1.4. Beril, Zümrüt, Akuamarin

Pek çok farklı rengi bulunan taş renklerine göre isimlendirilmiştir. Renksiz, sarı, mor ve açık yeşil olana beril; çimen yeşili olanlara zümrüt; deniz mavisi renginde olanlara akuamarin denilmiştir. Zümrüt mayıs ayının doğum taşı, Akuamarin mart ayının doğum taşı olarak kabul edilmiştir. Zümrüt MÖ 2 binlerde ilk defa Yukarı Mısırda elde edilmiş ve çağlar boyu süs eşyalarında kullanılmıştır (Atakul vd., 2012, s.51).

4.1.2.2. Yarı Değerli Taşlar

4.1.2.2.1. Akik

Antik ismi “Achates”tir. Siyah, beyaz, yeşil, kahverengi ve kırmızı gibi pek çok rengi bulunan akik yarı saydam ve parlak bir mineraldir. Genellikle çeşitli renk ve desenlerde bulunur (Konuk, Arslan, 2000, s.14). MÖ 4. binin başlarından takı yapımında ve süs eşyalarında sıkça kullanılmıştır (Yavlal, 2009, s.64). Eski çağlarda tılsım, nazarlık, mühür ve yüzük taşı olarak kullanılmıştır (Atakul vd., 2012, s.79).

Ayrıca Bizans İmparatorluğu'nda akikten yapılmış kâselerin çok popüler olduğu bilinmektedir. Akiğin, koruyucu özelliklere sahip, doğurganlığı artıran ve enerji verdiğine inanılan bir taş olduğuna inanılmıştır (Türe, 2004, s.106.).

4.1.2.2.2. Ametist

Ametist eski çağlardan beri özellikle kraliyet aileleri tarafından kullanılmıştır (Atakul vd., 2012, s.75). Şeffaftır, rengi koyu mordan açık leylak rengine kadar değişir. Renk genellikle, taş içerisinde aynı tonda dağılmamış olup, bazı bölümler daha açık, bazıları ise daha koyudur (Konuk, Arslan, 2000, s.15). Kutsal ruhun simgesi olarak kabul edilmiştir (Türe, 2004, s.108).

4.1.2.2.3. Granat (Nar Taşı)

Volkanik kayaların içinde parçalar halinde bulunan Granat genellikle kırmızı renkte olup farklı renkleri de mevcuttur. Helenistik Dönemden itibaren yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür (Köroğlu, 2014, s.6). Antik yazar Plinius, Granat'ın Anadolu'da Karia, Alabanda ve Orthosia'da bulunduğu bahseder. (Konuk, Arslan, 2000, s.15). Kırmızı renklileri ve Antik Çağ'da mühür yüzüklerde yaygın olarak kullanılmıştır. Kalbi güçlendirdiğine, ishal ve kanamayı önlediğine inanılmıştır (Türe, 2004, s.109).

4.1.2.2.4. Kuvars

İsmi Yunancada buz anlamına gelen “Kristolleo” kelimesinden almıştır. Kuvars sahip olduğu renklere göre adlandırılmıştır. Siyah olanlarına dumanlı, sarı olanlarına sitrin, pembe olanlarına roze ve saydam olanlarına dağ kristali gibi isimler verilmiştir (Atakul vd., 2012, s.72). Kullanımından bu yana kutsal bir taş olarak kabul edilmiş olan Kuvars sadeliği ve saflığı ifade etmiştir. Saydam olanı ise “ışığın kaynağı” olarak kabul edilmiştir (Türe, 2004, s.108).

4.1.2.2.5. Lapis-Lazuli

Koyu mavidir ve bazen pirinç sarısı renginde pirit zerrecikleri içerir. Yalnızca Afganistan'da çıkarıldığından değeri oldukça yüksektir (Konuk, Arslan, 2000, s.57). MÖ 5. binlerden itibaren çeşitli uygarlıklar tarafından önemli bir süs taşı olarak değerlendirilmiştir (Atakul vd., 2012, s.57). Roma Dönemi'ndeki örnekleri daha çok yüzük taşlarında ve MS 2. ve 3. yüzyıllara aittir (Koray, Arslan, 2000, s.57). Prehistorik Çağ'dan beri takı ve muskalarda en çok kullanılan malzemelerden biridir. Nazar ve kötü enerjiye karşı koruduğuna inanılmıştır (Türe, 2004, s.107).

4.1.2.2.6. Opal

Süs taşları arasında en çok renk çeşidine sahip olanıdır. Şeffaftan yarı şeffafa değişen ve birçok değişik rengi bir arada yansıtan yapısı ile cazip bir süs taşıdır. En yaygın türleri beyaz ve açık mavi renklileri, en çok aranılanları ise kırmızı, turuncu ve menekşe rengine sahip olanlardır. Değerli opal, alev opali ve basit opal gibi çeşitleri bulunmaktadır (Atakul vd.,2012, s.78). Şans getirdiğine inanılan opalin ayrıca güneş, ay ve toprağın gizli güçlerinden yaratıldığına inanılmıştır (Türe, 2004, s.101-102).

4.1.2.2.7. Türkuaz (Firuze)

Fosfat mineralidir. Takılarda bol olarak kullanılmıştır. İlk olarak MÖ 4. binde çıkarılan Türkuaz, Anadolu üzerinden Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Roma Dönemi'nde nadir olarak kullanılmıştır (Bingöl, 1999, s.23). Gök mavisi ve ya yeşilimsi mavi gibi çok çeşitli renkleri bulunmaktadır (Köroğlu , 2004, s.6). Farsça adı Firuze olan bu taş, nem ve ter ile birleşince yeşil renge dönüştüğünden “Yaşayan Taş” adıyla da anılır. Mavi-yeşil rengin kötü gözlerden koruduğuna ve bereket getirdiğine inanılmıştır (Eliade, 2015, s.169).

4.1.2.2.8. Yeşim

Başlıca türleri jadeyit ve nefrittir. Beyaz, elma yeşili, kırmızı, kahverengi ve mavi olanları vardır. Takılarda az mühürlerde daha fazla kullanılmıştır (Bingöl, 1999, s.23). Dünyanın en kıymetli ve az bulunan Yeşim “Imperial Jade” ismiyle bilinir ve

Burma’da, çıkarılır. Kullanımı MÖ 5 binlere kadar gider (Atakul vd., 2012, s.67). Yeşim taşı, uğur olarak kabul edilmiştir (Eliade, 2015, s.169).

4.1.3. Organik Maddeler

4.1.3.1. Fildişi

Kullanımına MÖ 3 binlerde rastlanan fildişi Hindistan ve Afrika’dan getirilmiştir (Köroğlu, 2004, s.7). Hemen hemen her dönemde, özellikle Roma Dönemi’nde bol olarak kullanılmıştır (Bingöl, 1999, s.21).

4.1.3.2. İnci

Bazı deniz kabuklularının içinden çıkan kolayca delinebilen sert, sedefli ve yüksek değerli tanelerdir. Krem, beyaz, pembe ve siyah gibi birçok rengi bulunan inci çağlar boyunca saflığın ve masumiyetin simgesi olmuştur (Atakul vd., 2012, s.85-86). Geç Helenistik ve Roma dönemlerinde kullanılmıştır (Bingöl, 1999, s.23).

4.1.3.3. Kehribar (Amber)

Fosilleşmiş ağaç reçinesi olarak tanımlanabilen kehribar, özellikle çam ağacı reçinesinin fosilleşmesiyle oluşur. Altın sarısından kahverengiye ve kırmızıya kadar değişen renklere sahiptir (Atakul vd., 2012, s.84). Neolitik Çağ’dan itibaren takı, tılsım ve dini objelerde kullanılmıştır (Meriçboyu, 2001, s.23). Eski Yunanlılar, bir yere sürtülen kehribarın enerji yüklendiğine inanmıştır. Antik çağdan bu yana hastalıkları tedavi ettiğine ve büyüye karşı koruduğuna inanılmıştır (Türe, 2004, s.1114-1115). Kehribarın tılsım özelliğine de sahip olduğu düşünülmüş ve eski çağlarda insanlar kehribar objelerle birlikte gömülmüştür (Atakul vd., 2012, s.85).

4.1.3.4. Kemik

İnsanlık tarihinin en eski dönemlerinden itibaren araç, gereç ve süs eşyalarının yapımında kullanılan kemik organik maddeler arasında en dayanıklı malzemedir.

Kemik, insanın varoluşundan bu yana takı yapımında kullandıkları

malzemelerden biridir. Bilinen en eski örnekler Üst Paleolitik Dönem'e aittir. Anadolu'da bilinen en eski örnekler MÖ 8000 yıllarına tarihlenen Aşıklı Höyükte (Aksaray) bir iskeletin boynunda bulunmuş geyik dişinden yapılmış kolye, Çatalhöyük'de (Konya) Erken Neolitik Dönem'e tarihlenen kemikten yapılmış boyunluk ve boncuklar ile Canhasan III' de (Konya) bulunmuş MÖ 6500-6000'e tarihlenen kemik boncuklardır (Kaygaz, 2007, s.134).

4.1.3.5. Mercan

Sert ve kalkerli organik maddedir. Çoğunlukla beyaz, pembe, kırmızı ve siyah renklerde bulunmaktadır. Mercan kolye gerdanlık ve küpe gibi bir çok süs eşyasının yapımında kullanılmıştır (Atakul vd., 2012, s.84). Mercan, Roma Dönemi'nde Akdeniz ülkeleri ve Hindistan arasında önemli bir ticaret ürünü olmakla birlikte, Anadolu'da Magnesia (Manisa) Antik Kentinde bir mercan işleme derneğinin varlığı bilinmektedir (Köroğlu, 2004, s.8). Bebekleri ve çocukları, hamile kadınları, seyahat edenleri koruduğuna, uğur getirdiğine ve şifa verici olduğuna inanılmıştır (Eliade, 2015, s.169).

4.1.4. İnsan Yapımı Maddeler

4.1.4.1. Cam

Arkeolojik buluntular cam boncukların MÖ 3. bin sonlarından itibaren imal edildiğini belgelemektedir. Cam boncuk ve eşyaların ilk örneklerini Mezopotamya'da Akat Hanedanlığı Dönemi'ne (MÖ 2700-2600) tarihlenmektedir. Erken dönemlerde cam değerli ve yarı değerli taşlara alternatif olarak üretilmiş bazı küçük objelerin süslemesinde kakma olarak kullanılmışsa da en çok boncuk olarak tercih edilmiştir. (Kaygaz, 2007, s.166).

4.1.4.2. Pişmiş Toprak

İnsan eliyle pişmiş topraktan yapılan boncuklar sırlı ve sırsız olarak kullanılmıştır. Özellikle Mısır'da sarı, mavi, yeşil renklerde fayans boncuk üretimi yaygındır. Pişmiş toprak boncuklar, mühür, kolye tanesi ve sarkaç yapımında

kullanılmıştır (Meriçboyu, 2001, s.8). Bu boncuklar taklit mücevhercilikte ve özellikle MÖ 3. yüzyıllarda görülmektedir (Bingöl, 1999, s.23), (EK- 17).

4.2. Kullanılan Teknikler

4.2.1.Yapım Teknikleri

4.2.1.1. Döküm Tekniği

Eritilip sıvı hale getirilen metaller katılaşıırken içinde bulunduğu kalıbın şeklini alır. Bu fiziksel gerçek, metalürjinin başladığı Kalkolitik çağda keşfedilmiş keşifle birlikte seri üretime geçilmiştir (Türe, 2007, s.125). Geliştirilen bu yöntemde ilk kalıplar taştır. Ancak taş kalıpların şekillendirilmesi zor olduğu için kolay şekillendirilebilen ve fırınladığında ısıya dayanıklı bir malzeme olan kil kalıplar daha çok tercih edilmiştir (Erginsoy, 1978, s.25).

Döküm tekniğinin dolu döküm ve içi boş döküm olmak üzere iki tipi vardır. Dolu döküm tekniği genellikle basit geometrik şekillerin verilmesi, bazı iğne, fibula, küpe, yüzük ve bileziklerin üretiminde kullanılmıştır. Boş döküm tekniği detaylı ve hafif parçaların üretilmesinde kullanılmıştır (Bingöl, 1999, s.25), (EK- 18).

4.2.1.2. Dövme Tekniği

Bilinen en eski metal şekillendirme yöntemi olup metalin mekanik özelliklerinin çekiçlenerek iyileştirilmesi ve şekillendirmesi tekniğidir. Bu tekniğin ilk defa Neolitik çağda kullanıldığı bilinmektedir. MÖ 8. bine tarihlenen Çayönü (Diyarbakır), Çatalhöyük (Konya) ve Süberde (Konya) yerleşim yerleri dövme tekniğinin Anadolu'da ilk olarak uygulandı yerlerdir (Esin, 1969, s.20-22).

4.2.1.3. Lehim ve Perçin Tekniği

Metal parçaları birleştirmek için kullanılan birleştirme tekniğidir. Lehim iki ya da daha fazla parçayı birleştirmek için, maden alışımlı olan eritme malzemesidir. Birleşmesi istenen parçaların ek yeri üzerine erimiş lehim sürülür; daha sonra bu kısım ateşte ısıtılarak lehimin eserin madeniyle alaşımlayarak parçaların birleştirilmesi sağlanır.

Arkeolojik kazılardan çıkan eserler, lehim tekniğinin Yakın Doğuda MÖ 3. binden itibaren keşfedildiği ve ilk keşfedilen lehimlerin altın lehimleri olduklarını göstermektedir (Forbes, 1987, s. 138). Perçin tekniği ise iki metal parçasını çivi ile birleştirme usulüdür. Bu yöntemde metal parçalar arasında delikler açılır ve metal parçalar üst üste bindirilip istenen boy ve biçimlerdeki perçin çivileri kullanılarak, parçalar birbirlerine tutturulur (Birkan, 2005, s.33).

4.2.2. Süsleme Teknikleri

4.2.2.1. Kakma Tekniği

Levhanın üzerine açılan delik ve olukları başka bir madenle ya da renkli cam ve taş ile doldurulması tekniğine denir. (Türe, Savaşçın, 2000, s.43). MÖ 3. binde Anadolu'da Arslantepe'de (Erginsoy, 1997, s.1140-1141). Mezopotamya'da MÖ 2500'e ait Ur kral mezarlarındaki objelerde görülmüştür. Geç Tunç Çağında lapis, lazuli ve cam malzemeler kullanılmıştır. Etrüskler tarafından özellikle MÖ 8-7. yüzyıllarda kuvars kristali, amber ve cam kakma malzemesi olarak kullanılmıştır (Bingöl, 1999, s.48).

4.2.2.2. Kalıba Basma (Stampa) Tekniği

Yapım tekniği olmasının yanı sıra süsleme tekniği olarak da kullanılan bu teknik metal üzerine desenlerin basılması ve ya damgalanmasıdır. Birbirini tekrar eden kabartma desenlerin uygulanmasında kullanılır. Kabartma olarak yapılması istenen desenin negatifi tunç veya kurşundan bir kalıbın üzerine oyulur sonra tavlanmış haldeki madeni levha, kalıptaki oyuğun üzerine konup, arkasından çekiçlenerek, levhanın oyuğun içine girmesi sağlanır. Desenlerin alçak kabartma olması isteniyorsa dıştan çekiçleme yapılır. Daha çok sığ eserlerde uygulanan bu süsleme tekniğinde, zemin çöktürülerek desenlerin rölyef halinde kalması sağlanır. Desenlerin yüksek kabartma olması isteniyorsa içten çekiçleme tercih edilir (Arseven, 1984, s.131).

4.2.2.3. Delik işi (Ajur) Tekniği

Bu teknikte metal levha üzerine istenilen desen çizilir. Çizilen desenin kıl testere ile kesilmesi suretiyle oluşturulan delikli süslemelerin oluşturulduğu tekniğe denir. İlk

olarak MÖ 3. binde keşfedilen başlanan teknik, Roma Dönemi'nde yaygın olarak kullanılmıştır (Meriçboyu, 2001, s.37). En gelişmiş örnekleri Bizans Dönemi'nde görülmektedir (Bingöl, 1999, s.28).

4.2.2.4. Granülasyon Tekniği

Granülasyon, pürüzsüz bir yüzeyi lehim kullanmadan yüzlerce minik metal granül (güverse) ile süsleme yöntemi olarak, çoğunlukla takı ve mücevherde uygulanır.

En eski tarihli örneklerinde takıların yüzeyleri kabartma tekniği ile yapılmış yarı kürecikler ile süsleniyordu. Kuyumculuktaki gelişim ve soy metallerin sağladığı ideal işleme imkânları ile bu bezeme tekniğinin yerini çok küçük metal küreciklerin takı yüzeylerine desen oluşturacak şekilde yerleştirilmesi ile oluşturulan granülasyon tekniği almıştır (Türe, Savaşçın, 2000, s.46). Günümüzde güherse olarak anılan granülasyon tekniği taneleme anlamına gelmektedir. (Türe, Savaşçın, 1986, s. 30-34) MÖ 3. binde, Mezopotamya'da Ur kral mezarlarından ve Anadolu'da Troia II ve Alacahöyük kazılarında çıkan altın örneklerinde granüle bezeme görülmektedir (Erginsoy, 1997, s.1143).

4.2.2.5. Kabartma (Repousse) Tekniği

Farklı uçlara sahip kalemler ve çekiç kullanılarak genellikle metalin tersinden dövülerek yapılan kabartma bezemeler yapma tekniğidir. Kabartmalar eserin dış yüzünden ya da iç kısmından çalışılarak elde edilmektedir.

Yaprak metallerin bezemesinde kullanılan en yaygın tekniktir. Kalemle çekiçleme, modeli çekiçleme (damgalama), erkek modele çekiçleme ve dişi modele çekiçleme gibi dört ayrı uygulaması bulunmaktadır (Bingöl, 1999, s.26).

4.2.2.6. Kazıma Tekniği

Metaller üzerine desenlerin ve ya motiflerin kazınması ve oyulması ile gerçekleştirilen süsleme tekniğidir. Kazıma ve oyma işi çelik kalemlerle yapılır (Köroğlu, 2004, s.10). Metallerin üzerine çizgiler iki farklı yöntem uygulanarak açılır. Çalma denilen yöntem ucu küt çalma kalemleri ile çekiç kazıma adı verilen yöntemde ise ucu keskin kalemler ve çekiç veya keski denilen, keskin ve sivri uçlu kazıma aleti

kullanılır. (Birkan 2005, s.33) Kazıma ve çalma, ilk olarak Kalkolitik Çağ'da uygulanmış ve MÖ 1. binde çelik aletlerin keşfiyle yaygınlaşmaya başlanmıştır (Erginsoy, 1997, s.1140).

4.2.2.7. Mine (Emay) Tekniği

Metal yüzeyler üzerine genellikle renkli cam tozlarının yüksek ısı uygulanarak kaynaştırıldığı bezeme tekniğidir. Mine işinin ilk örneklerine MÖ 13. yüzyıla ait Miken yüzüklerinde rastlanır. Keltler'de ve Roma Dönemi'nde de kullanılmıştır. Bizans döneminde ise doruk noktasına ulaşmıştır (Bingöl, 1999, s.27).

4.2.2.8. Savatlama (Niello) Tekniği

Madeni ve özellikle gümüş eserlerin yüzeyine açılan oyuk, yiv ve yuvalara kükürt, bakır, kurşun, gümüş ve boraksın belirli oranlarda birlikte eritilerek hazırlanan karışım yüzey üzerindeki oyuk ve yivlere doldurulur ve fırınlanır. Fırınlanan eser üzerindeki bezemelerin konturlarında siyah renkli bir görünüm ortaya çıkar (Özüdoğru, 1994, s.136). MÖ 2. binde gelişen savat tekniği Güney Yunanistan'daki Miken mezarlarından (MÖ 16. yüzyıl) çıkan tunç hançerlerin üstünde ve Kıbrıs'taki Enkomi'de bulunan MÖ 1400'e ait bir gümüş tasta kullanılmıştır (Erginsoy, 1997, s.1144) (EK- 19).

4.2.2.9. Telkari (Vav) Tekniği

Altın veya gümüş ince telleri istenilen şekle göre kesip örerek, sararak ve kıvrarak birbirine lehimlenmesiyle meydana getirilen motiflerle süslü işlerdir. (Erginsoy, 1978, s.32-33). Bu tekniğin MÖ 2500'lerden beri Anadolu'da kullanıldığı bilinmektedir ve günümüzde de Mardin, Trabzon, Kayseri, Sivas, Bursa, Edirne, Sivrihisar ve Beypazarı'nda da kullanımı devam etmektedir (Özüdoğru 1994, s.135).

4.2.2.10. Yıldız ve Kaplama Tekniği

Yıldız ve kaplama teknikleri metalin yüzeyine altın ve parlak renklerdeki ince tabakaların uygulanması ile oluşturulan süsleme yöntemidir. Madeni eserler, mekanik

ve kimyasal yöntemlerle yaldızlanabilir. Mekanik kaplama yöntemlerinin, MÖ 3. binden itibaren maden sanatında kullanıldığı görülmektedir (Forbes, 1987, s.138). Civanın keşfinden sonra icat edilen yaldız tekniğiyle ise ilk kez Yunan ve Roma Dönemi madeni eserlerinin üzerinde görülmektedir (Erginsoy, 1997, s.1143).

4.2.2.11. Zincir Örne Tekniği

Zincir örme tekniği metal halkaların birbirlerine geçirilerek zincirlerin oluşturulmasıdır. Halkalar istenilen kalınlıkta bir telin, çubuğun üzerine sarılması, daha sonra bunların tek tek kesilmesiyle elde edilmiştir (Köroğlu, 2004, s.13). Erken Tunç Çağlar'dan, Roma Dönemi'ne kadar uygulanan bir tekniktir. Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'da çeşitli örnekleri mevcuttur (Türe, Savaşçın, 2000, s.52).

5. MARDİN GÜMÜŞ İŞLEMECİLİĞİ VE TELKARI

MÖ 3. binden başlayarak Hurriler'in yerleşme alanı olan Mardin, daha sonra Mittani, Asur, Med ve Persler'in birbirini izleyen mücadelelerine sahne olmuştur. Abgar Beyliği döneminden sonra Romalıları izleyen Bizanslıların hükümdarlığını, 640 yılında Hazreti Ömer'in halifeliği sırasında başlayan Arap saldırıları zayıflatmıştır. Mardin daha sonra sırasıyla Emevi, Abbasi, Hamdani ve Mervani yönetiminde kalmıştır. Şehrin Türklerle tanışması 1084'te Büyük Selçuklular Dönemi'nde olmuş; Büyük Selçukluların ardından kent sırasıyla Akkoyunlu, Karakoyunlu ve 1508'de Şah İsmail tarafından ele geçirilmiş ve 1517 yılında Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Karlıklı, 2004, s.142).

Mardin, binlerce yıldır Anadolu'nun ticaret yaşamı canlı kentlerinden biridir. Mardin'den geçen büyük kervanlar Akdeniz limanlarına, Hindistan ve İran'dan çeşitli kumaş, baharat gibi malları getirirler, Mardin'den aldıkları Avrupa mallarını da Asya'ya taşırlardı. Osmanlı Dönemi'nde bu mallardan alınacak olan vergiler, Mardin Kanunnameleri'nde belirtilmiştir. Mardin yerel faaliyetleri içinde her zaman kuyumculuk önemli bir kalemdi. 1901 Diyarbakır Vilayet Salnamesi'ne göre Mardin'de yılda 165 kıyye gümüş işlenirdi. İşlenmiş gümüşün 115 kıyyesi yerel tüketime ayrılırken 50 kıyyesi de ihraç edilirdi (Karlıklı, 2004, s.144).

Mardin'de birbirinden güzel ve farklı el sanatları örneklerine bir arada rastlamak mümkündür. Bunlara örnek olarak taş işçiliği, bakır ve kalaycılık, iğne oyları, nakış, çanak çömlekçilik, semer ve nalburculuk verilebilir. Ancak en çok dikkat çeken sanat ise gümüş işçiliğidir. Ülkemizde gümüş işçiliği ve telkarinin en önemli merkezi Mardin olarak bilinmektedir. Mardin UNESCO'nun Dünya Kültür Mirası Listesine aday gösterilerek tüm dünyanın da ilgisini çekmeyi başarmıştır.

Mardin'de yapılan gümüş işlemeciliği son derece zarif ve özeldir. Sanayi ve teknolojinin gelişmesi bu el sanatına talebin azalmasına neden olmamıştır. Ancak gelirinin düşük fakat yapımının zor bir sanat olmasının yanında hammaddesi olan gümüşün pahalı olması gibi nedenler telkari gümüş işçiliğini olumsuz anlamda etkilemiştir ve bazı yörelerde bu sanatın kaybolmasına neden olmuştur.

Çeşitli kaynaklar tel ile yapılan bütün sanatlara telkari demişlerdir. Tel ile yapılmış olmasına rağmen kimi sanatlar hasır örgü ya da tel çakma olarak adlandırılır.

Sanatkâr önce bir kâğıt üzerine tasarladığı biçimi çizer, çizmeye gerek görmeyen ustalar doğrudan uygulamaya geçer. Önce iskeleti hazırlar ve hazırladığı bu iskeleti

kaynak ile birleştirir. Telkaride kaynak beceri isteyen bir iştir. Kaynak, üfleme borusu ile dikkatli bir şekilde ateş verilerek yapılır. İskelet ile ana çizgileri hazırlanan işte, sıra boşluk doldurmalarına gelmiştir. Bu boşluk doldurmaları çeşitli motiflerin bir uyum içinde yan yana gelmesi ile sağlanır. Bu süslemeler Mardin yöresinde vav, kake-dudey gibi isimlerle adlandırılırlar. Boşluklara bir çift ile konulan biçimlendirilmiş şekiller, yine toz kaynağı ile birbirine kaynatılırlar ve eser tamamlanır (Kuşçuoğlu, 2007, s.220).

Midyat'ta gümüş işlemeciliği ile uğraşan bireylerden % 20'si ailesinden, % 60'ı usta-çırak ilişkisinden, % 20'si ise kurslardan gümüş işçiliğini öğrenmiştir. Bu sonuçlara baktığımız zaman gümüş işlemeciliğinin usta-çırak ilişkisi ile sürdürüldüğünü ve günümüzde de böyle devam ettiğini görmekteyiz. Mardin'de ustaların tamamı telkari gümüş işçiliğini atölyelerde yapmaktadır. Gerek çalışma ortamı, gerekse gümüş tozlarının ve asitlerinin bazı solunum yolu rahatsızlıklarına neden olmasından dolayı atölye dışında farklı bir yerde bu işi yapmayı tercih etmedikleri görülmektedir.

Mardin Gümüş işlemeciliğinde kullanılan hammadde genellikle gümüş ve bakırdır. Altına göre daha ucuz olması ve kolay işlenebilmesi açısından gümüş tercih edilmiştir. Gümüş, parlak beyaz renkte bir madendir. Fazla ısıya gerek duymadan eriyebilen ve çok ince levhalar haline gelebilen gümüşten tel üretmekte kolaydır. Bakırın tercih edilmesinin nedeni ise yumuşak bir maden olduğu için fazla emek gerektirmeden şekillendirilebilmesidir.

Mardinli ustalar genellikle küpe, kolye, yüzük, broş, bilezik, bileklik, zincir, halhal, hızma, kemer ve ev eşyası (tepsi, fincan, çerçeve, çanta, duvar süsü) gibi takılar ve eşyalar üretmektedir. Ayrıca gümüş ince levha haline getirilerek kemer, şekerlik, mücevher kutusu, silah kabzası, sigaralık, kalem, tepsi, fotoğraf çerçevesi, anahtarlık, künye, kaşık, kibritlik, takunya, vazo, tespih, gondol, masa üstü isimliklerde yapmaktadırlar.

Mardin gümüş işçiliğinde birbirinden farklı ve zengin çeşitli bezemeler kullanılır. Bunlar, geometrik, bitkisel, hayvan bezemeler ile sembolik ve doğadan esinlenerek yapılan bezemelerdir. Gümüş işçiliği ile yapılan ürünlerde bulunan bezemeler incelendiğinde kullanılan bezemeler bakımından en fazla geometrik ve bitkisel bezemelerin kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan motifler ise eşkenar üçgen, daire, dikdörtgen, baklava, zikzak, kırık çizgi, silindir, hilal, yarım daire, yaprak, yıldız, çiçek, yuvarlak top, damla, rumi, güneş, kıvrımlı çizgi, rozet, çin bulutu, el ve gözdür. Bu ustaların birçoğu takı modellerini kendileri tasarlarken bir kısmı da eski modellerden faydalanmaktadır.

Tarih boyunca farklı kültür ve toplulukların yaşadığı Anadolu toprakları zengin kültür ve sanat merkezi olmuştur. Mardin ili gümüş işlemeciliği tarih boyu süre gelen farklı kültür ve etkileşimlerle zenginleşerek ileri düzeye ulaşmıştır.

Mardin gümüş işlemeciliğinde kullanılan teknikler ise birbirinden farklı ve oldukça emek isteyen tekniklerdir.

Kalemkârlık-Savat tekniği, genellikle gümüş üzerine çelik kalemlerle düz zeminin oyularak, üzerine kanallar açılarak yapılan süsleme sanatıdır. Değişik şekillerde uçları sivriltilmiş çelik kalemler bu sanatın en önemli aletidir. Değişik kalem çalışmaları, derin kalem ve yüzey yalamaları, işi daha dekoratif ve alımlı gösterir. Bu sanatı iyi öğrenen ustalarda bilek hâkimiyeti şarttır. En çok savat yapılan eşyalar arasında, tütün tabakaları, kamçı sapları, kemerler, tepelikler, barutluklar, tepsiler, muska ve hamaylılar sayılabilir.

Güherse tekniği, gümüş ve altından yapılan ürünlerin değişik yerlerini süsleme amaçlı kullanılır. Osmanlılar döneminde bu tekniğin birçok eserde ileri düzeyde kullanıldığı görülmektedir. Spiral şekilde sarılmış olan ince gümüş teller, halkalar halinde kesilerek amiyant üzerine belirli aralıklarla sıralanarak şaloma ile ısıtılır ve eğimli tutulan amiyantın üzerinden ısınn etkisiyle yuvarlak bir hal alan gümüş toplar, güherseler amiyantın alt kısmına yerleştirilen soğuk su kabının içine düşer ve aynı büyüklükte istenilen miktarda güherseler elde edilir. Birçok ev aksesuarları ile takı, giysi aksesuarlarında süsleme unsuru olarak güherseler kullanılmaktadır.

Mardin gümüş işlemeciliğinde kullanılan bir diğer teknik ise kazaklık tekniğidir. Kazaklık, gümüş tel kullanılarak yapılan gümüş örücülüğüdür. İnce gümüş tellerin ibrişim ya da ince naylon iplikler üzerine sarılmasıyla hazırlanan telin, çeşitli araç ve gereçler kullanılarak top, zincir, sürgü, ajur, şemse tekniklerinin uygulanması ile oluşturulan bir örgü sanatıdır.

Telkari kelimesi Farsça Kar (Kari) ve tel kelimelerinden meydana gelmektedir. Latince bu kelimenin karşılığı filigrandır. Telkarinin bir diğer adı Vav işidir. Bu isim Osmanlıcadaki vav biçimindeki harften dolayı verilmiştir. Ayrıca işin yapımında kullanılan parçalar çift (cımbız gibi ucu daha ince olan araç) ile bir araya getirildiğinden “çift işi”de denilmektedir (Sular, 1998, s.25).

Gümüş işçiliğinde en çok sabır gerektiren teknik telkari tekniğidir. Gümüş madeni kullanılacak eşya meydana gelene kadar birçok aşamalardan geçirilir. Telkari işlemlerde ustalar potada erittikleri gümüş madenini kalıplara dökerek, elde edilen

metali haddeden defalarca geçirirler. İstenilen kalınlığa getirilen tellerden büyük bir sabırla sanat eseri ürünler yaparlar.

Telkari süsleme işçiliğinin MÖ 3. binden itibaren Mısır'da ve Mezopotamya'da, MÖ 2500 yılından sonra da Anadolu'da uygulandığı, arkeolojik kazılarda ortaya çıkan eselerden anlaşılmaktadır (Önder, 1998, s.247).

Altın ve gümüşün yüzyıllardır dantel işlendiği Telkari sanatı, her el sanatı gibi ayakta kalmaya çalışmaktadır. Kuyumculuk sektöründeki endüstrileşmeyle yaşam alanı daralan sanatın ustaları, telkari işlemeciliğini bugüne kadar taşımayı başarmıştır. 1980'li yıllarda Midyat'ta kırk iki telkari atölyesi ve her bir atölyenin ortalama on iki çalışanı varken günümüzde sadece dört atölye mevcuttur. Atölyeleri işleten aileler bu sanatın yaşaması için büyük çaba gösterip çocuklarına ve gençlerine öğretmektedirler. Mardin Midyat, Ankara Beypazarı ve Trabzon, Telkari sanatının yaşatıldığı merkezlerden sayılmaktadır. Sabır ve ince zevkin birleşmesi sonucu telkari ustalarının ellerinden bütün dünyanın hayranlığını kazanan eserler ortaya çıkmaktadır.

Özellikle Mardin ve Midyat ilçesinde telkari sanatı oldukça gelişmiştir. Bu sanat Anadolu insanının sanata ve süslenmeye olan tutkusu ile birleşerek günümüze kadar gelmiştir. Sayıları bugün bir elin parmakları kadar azalan ustalar, sanatı yaşatmak ve geleceğe taşımak için çalışmalarını sürdürmektedir.

5.1. Mardin Telkari Gümüş İşlemeciliğinde Kullanılan Aletler

5.1.1. Tezgâh

Tezgâh ahşaptan yapılmış masa benzeri ve sağlam durmasını sağlayan oldukça kalın ayaklara sahip bir araçtır. Tezgâh ustanın ayrılmaz bir parçası olup usta tüm hünelerini bu tezgâh üzerinde sergilemektedir. Tezgâhta ön perde adı verilen bir kısım vardır. Perde olarak kalın yumuşak ve özellikle koyu renkli deriler kullanılmıştır. Nedeni ise dökülen gümüş tozlarını kolay görebilmek ve kıymetli olan bu tozları toplayarak tekrar kullanmaktır.

5.1.2. Eritme Ocağı

Altın ve gümüş gibi metallerin yeterli sıcaklıkta eritilmesini sağlayan ocaklardır. Eritme ocaklarının kullanılan yakıt türüne göre kömür, fuel -oil ve elektrikle

alışan eřitleri bulunmaktadır (Özdemir, Dudaş, 2013, s.7). Hammaddenin ocakta eritilerek kullanıma hazır hale getirilmesinin ilk basamağını oluşturur.

5.1.3. Eritme Potası

İçerisinde maden eritilen ısıya dayanaklı kaplardır. Erimiş ve sıcak haldeki madenden etkilenmez (Kuşoğlu, 2006, s.60).

5.1.4. ubuk Kalıplar

Sıvı hale getirilen metalden çubuklar elde etmek için kullanılır. Alet üzerinde oluk vardır ve eritilen metal bu oluklara dökölerek çubuklar halinde çıkarılır.

5.1.5. Oluklu ve Düz Silindir

Gümüş levha tellerin birbirinin tersi yönünde dönen merdaneler ile istenilen boyutta inceltilmesinde kullanılan araçtır. Oluklu ve düz olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Farklı boyutlardaki oluklukların bulunduğu oluklu silindirde kalıp halinde ki bir gümüş çubuk oluklardan sıra ile geçirilmek üzere inceltilmektedir. Düz silindirler ise plaka ve şerit gümüş elde etmek amacıyla kullanılmaktadır (Özdemir, 2010, s.30) (EK- 20).

5.1.6. Hadde

Pul ve sıra hadde olmak üzere iki farklı çeşidi bulunan hadde gümüş işçiliğinde önemli bir araçtır. Silindirden geçirilen tellerin daha da inceltilmesi için üzerlerinde farklı çapta delikleri olan elik araçtır (Özdemir, Dudaş, 2013, s.7), (EK- 21).

5.1.7. Maskal

Özellikle parlatma dolabına sığmayan büyük parçaları parlatmaya yarayan çelikten yapılmış ince uçlu kaleme benzeyen bir alettir.

5.1.8. Amyant

Dikdörtgen veya kare şeklinde asbest karışımı özel taşlara amyant denir. Isıyı çok iletmediği ve ateşe dayanıklı olduğu için kuyumculukta kaynak işlemlerinde kullanılır (EK- 22).

5.1.9. Şaloma

Kuyumculukta gazın yanmasının gerçekleştiği, ısıtma ve kaynak işleminde kullanılan alev büyüklüğünün ayarlandığı kaynak aletidir. Şaloma bekleri işlenen ürünün büyüklüğüne göre değiştirilerek (numarasına göre) uygun alev büyüklüğü elde edilir (MEGEP, 2011, s.5), (EK- 23).

5.1.10. Çekiçler

Madenin dövülmesi, çökertilmesi ve yükseltilmesinde kullanılan ahşap saplı, maden, boynuz ve ahşaptan imal edilmiş ürünlerdir. Kullanım amaç ve yerine göre form ve ebatlarında farklılıklar gösteren çekiçler; Çökertme çekici, Düzeltme çekici, Yükseltme çekici, Perçin çekici, Tabla çekici, Perdah çekici, Tokmak, Boynuz çekici, Toplama çekiç, Koltuk naresi, Boğaz naresi çeşitleri vardır (Telli, 2009, s.79-80).

5.1.11. Freze Motoru

Kuyumculukta ajurlu işlemin hazırlanmasında, delme, kesme, bükme, şekillendirme, gibi işlemlerin yapılmasını sağlayan elektrikli aletlerdir (Kuşoğlu, 1994, s.52). Kuyumcu frezesi dört kısımdan meydana gelir (Kamiloğlu, 2009, s.56). Telkari gümüş işlemeciliğinde iki ayrı telin birbirine sarılmasını sağlayarak telkaride gereksinim duyulan örgü telini hazırlamakta kullanılmaktadır.

5.1.12. Çiftler

Kaynak esnasında birleştirilecek parçaları, sıcak ve küçük parçaları ve değerli taşları istediğimiz şekilde tutmamızı sağlayan maşaya benzer küçük el aletlerine denir.

Çiftler Telkari işlemeciliğinde çatı telini şekillendirmek ve dolgu tellerini sarmak için kullanılır. Farklı amaçlar için değişik biçimlerde yapılmış olan çiftlerin düz ve yaylı gibi çeşitleri mevcuttur. Çiftler ateşe dayanıklı, çelikten imal edilmiş takımlardır (Özdemir, 2010, s.32), (EK- 24).

5.1.13. Heştektek Takımı

Kuyumculukta en önemli araç gereçlerden biri heştektek takımıdır. Heştektek takımı ile levha astar haline getirilmiş madenin değişik şekillerdeki zımba ve karşılık yuvaları ile şekillendirilmesi işlemidir. Üzerinde çeşitli çaplarda yarım küre şeklinde ayrılmış düzgün çukurlar bulunan bir çelik parçasıdır (EK- 25).

5.1.14. Mikrometre

Tel kalınlıklarını ölçmeye yarayan alettir. Kuyumculukta önemli bir yere sahiptir (EK- 26).

5.1.15. Kıl Testere

Bazı büyük ve küçük parçaların kesim ve oyma işleminde kullanılır. Testere kıl numaraları 0 numaranı başlanmaktadır (Özdemir, Dudaş, 2013, s.7). Kuyumculukta en çok kullanılan araçlardan biridir.

5.1.16. Tel Kesme Makası

Telleri uygun uzunluklarda kesmeye yarayan, astar kesici, uç kesici, tel kesici ve kalın parça kesici gibi değişik çeşitleri bulunmaktadır (EK- 27).

5.1.17. Matkap

Kuyumculukta genellikle tel ve halka sarım işlemleri, delme veya taşa yuva ve diş açmak gibi durumlarda kullanılan önemli bir alettir.

5.1.18. Eğeler

Eğeler kesme işlemi sırasında oluşan hatalı yerleri düzeltmek, ürüne form vermek için kullanılan aletlerdir. Kaynak sonrasında takı parçası üzerinde oluşan fazlalıklar eğe yardımı ile giderilir.

5.1.19. Pense ve Kargaburunlar

Tele düzgün şekil vermek, düzeltmek için kullanılan aletleridir. Eğme ve bükme işlerinde yararlanır. Yuvarlak, yarım yuvarlak ve düz gibi çeşitleri mevcuttur. Teli kıvrımda yarım yuvarlak ve yuvarlak pense, telleri düzleştirmede ise düz pense kullanılır.

5.1.20. Malafa

Konik biçimde yapılan düzeltme aparatıdır. Malafalar üzerinde genellikle silindirik parçalar sıkıştırılıp düzeltilir (Özdemir, Dudaş, 2013, s.7). Malafalar genelde silindirik veya oval malafalardır.

5.1.21. Tırtır Makinesi

Düz bir tel üzerinde tırtırlar oluşturmak için kullanılır. Masaya sabitlenen makinenin bir tarafından tel verilerek diğer tarafından çevrilen kol yardımıyla şekilli olarak çıkması sağlanır (EK- 28).

5.1.22. Boraks

Kimyada sodyum tetraborat diye geçer. Tuz, karbonat ve tenekerden oluşan boraks, toz haline getirilerek çatıya yerleştirilen iç dolgunun üzerine serpilir. Böylece Boraks kaynak yapılacak ürünlerdeki delikler arasına girerek kaynak sonucu o deliklerin dolmasını da engeller.

5.1.23. Vibratörlü Parlatma Dolabı

Üretilen takıların temizlenmesi, beyazlatılması ya da parlatılması için kullanılmaktadır. Ortalama 90x50 cm boyutlarında, 50 cm yüksekliğinde dikdörtgen şeklinde bir makinenin içine asitli su ile yapılan ürünler konularak parlatma işlemi, yapılır. Dolabın içinde deterjanlı su ile gümüş eseri sağladığı titreşimler sonucu parlatan bilyeler vardır.

5.2. Mardin Telkari Gümüş İşlemeciliğinde Kullanılan Teknikler

Mardin telkari sanatında kahki, vav, güherse, tırtıl ve gül gibi dolgu teknikleri kullanılmaktadır. Vav işi telkarinin diğer bir adı olarak bilinse de Midyatlı ustalar bunun yanlış bir tabir olduğunu söylemektedir. Vav telkari sanatında dolgu işlerinden biridir. Bu dolgu işi; telin bir kez kıvrılıp vav harfi şekli verilerek kesilmesiyle oluşturulur.

Gümüş işlemeciliğinde kullanılan tekniklerden biri kalemkârlıktır. Kalemkârlık-Savat tekniği, genellikle düz zeminli gümüş üzerine çelik kalemlerle oyularak; üzerine kanallar açılarak yapılan süsleme sanatıdır. Değişik kalem çalışmaları, derin kalem ve yüzey yalamaları, işi daha dekoratif ve alımlı gösterir. Bu sanatı iyi öğrenen ustalarda bilek hâkimiyeti şarttır (Sular, 1998, s.22).

Güherse altın ve gümüş eserlerin muhtelif yerlerine kondurulan küçük pırıltılı küreciklerdir. Güherse tekniği gümüş ve altından yapılan ürünlerin değişik yerlerini süsleme amaçlı kullanılır. Osmanlı Dönemi'nde bu tekniğin birçok eserde ileri düzeyde kullanıldığı görülmektedir. Spiral şekilde sarılmış olan ince gümüş teller, halkalar halinde kesilerek amyant üzerine belirli aralıklarla sıralanarak şaloma ile ısıtılır ve eğimli tutulan amyantın üzerinden ısının etkisiyle yuvarlak bir hal alan gümüş toplar, güherseler amyantın alt kısmına yerleştirilen soğuk su kabının içine düşer ve aynı büyüklükte istenilen miktarda güherseler elde edilir. Birçok ev aksesuarları ile takı, giysi aksesuarlarında süsleme unsuru olarak güherseler kullanılmaktadır (Sular, 1998, s.24).

Mardin gümüş işlemeciliğinde kullanılan bir diğer teknik ise kazazlık tekniğidir. Kazazlık tekniği 0,8 - 0,9 mikron kalınlığındaki gümüş tellerin ibrişim ya da ince naylon iplikler üzerine sarılan telin, çeşitli aletler kullanarak top, zincir, sürgü, ajur, şemse tekniklerinin uygulanması ile oluşturulan bir örgü sanatıdır (Okyay, 2008, s.15).

Telkari, gümüş veya altından yapılmış telkari tellerin iskeletin şekline göre düzenlenmesidir. Birbirine kaynaklanmasıyla yapılan zarif görünümlü dantel gibi işlenen bir tekniktir. Telkari teli saf gümüşten çeşitli yöntemlerle elde edilen yassı ince tele denir. İskeleti oluşturulan modelin iç dolgusunu yapmakta ve çeşitli süslemelerde kullanılır. Telkari telinin hazırlanmasında telin bükümü ve tavlama çok önemlidir. Az bükülmüş telden oluşturulan telkari teli istenen şekli almaz, dik durmaz. Telin bükümünün son derece sık olması, telkari teline istenilen şekli vermeyi kolaylaştırır (MEGEP, 2006, s.3.).

Kahki Telkaride kullanılan diğer bir süslemedir. Tel hiç kesilmeksizin iç içe kıvrılarak elde edilir. Süslemede kullanılan güllerin yapımında yine iskelet hazırlanır ve içleri doldurularak yine yardımcı unsur olarak kullanılır. Tırtır ise telin yay biçiminde bükülerek kesilmeden devam etmesidir.

5.3. Mardin Telkari Gümüş İşlemciliğinin Yapım Aşamaları

5.3.1. Gümüşün Eritilmesi

Ocaklar içine pota adı verilen kap yerleştirilir. Potanın içine gümüş madeni koyularak tüpe hortum ile bağlı şalomalar ya da elektrik ile çalışan ocaklarda gümüş sıvı hale gelene kadar karıştırılarak eritilir. Eritilen gümüş çubuk ve astar derecelerine dökülerek donması sağlanır. Maşa yardımı ile kalıptan çıkarılan gümüş çubuklar düz silindirden geçirilir. İstenilen incelikte ve uzunlukta gümüş astar elde edilinceye kadar işleme devam edilir (EK- 29).

5.3.2. Tel Çekme

Gümüş çubuklar oluklu ve düz silindirden geçirilerek astar ve tel elde edilir. 24 ve 26 oluk bulunan silindirden büyük oluktan küçük oluğa doğru sıra ile geçirilerek böylece istenilen kalınlık elde edilir. Bu tekrarlar sırasında metal sertleşir ve şaloma yardımı ısıtılarak tekrar yumuşatılır ve 600 - 70 mikron kalınlığında teller elde edilir. Gümüşün Elde edilen teller kullanılacak yerlere göre istenilen kalınlığa ulaşması için haddeden geçirilir (EK- 30-31).

Hadde sıra ve pul hadde olmak üzere iki türdür. Bir tarafı geniş diğer tarafı ince olan hadde deliklerinden teller verilerek diğer taraftan pense ile çekilir. Bu işlem

tel istenilen kalınlığa gelene kadar devam eder ve istenilen kalınlığa ulaşan tel, tel çekme makinesine bağlanarak makaraya sarılır. Tel çekimi bitince bu işlem tamamlanır. Telin makaralara sarılma işlemi insan eliyle ya da makine yardımı ile de yapılabilmektedir (EK- 32).

Daha teknolojinin gelişmediği ve elektrikle çalışan silindir makineleri icat edilmeden önce bu işlem tamamen insan gücü ile yapılıyordu. Derecelerden çıkarılan çubuk gümüşler çekiç ile tavlansak yumuşatılmaktaydı. Yumuşatılan gümüş çubukların bir ucuna kuşaklar bağlanarak bu kuşakta bele bağlanırdı. Telin diğer ucu ise kerpeten ile çekilerek teller elde edilirdi.

5.3.3. İskeletin Yapılışı ve Dolgu

Telkari yapımı iki aşamadan oluşur. Birinci aşama iskeletin hazırlanışı, ikincisi iskelet içerisine uygun motiflerin yerleştirilmesidir. Çalışmaya ilk olarak modelin iskelet kısmından başlanır. Nasıl bir model oluşturulacağı belirlendikten sonra nerede ne kalınlıkta tel kullanılacağı, iç kısmının ne şekilde ve hangi motiflerle doldurulacağı belirlenir. Herhangi bir ürün yapılacağı zaman çalışmaya iskelet yapımı ile başlanır (EK- 33).

Çift ve ya düz uçlu penselerle şekillendirilerek “tarak” adı verilen model oluşturulur ve ardından da yine çift yardımıyla model biçimlendirilir. Daha sonra ürünün boyutuna göre kaç parça çalışılacağı hesaplanarak telkari yapımına geçilir. Boşluklar ince tellerle yapılan çeşitli modellerle doldurulur (EK- 34).

Dolguda 23, 25 ve 27 mikron kalınlığında tel kullanılır. Telkari gümüş işçiliğinde bir ürün oluşturulurken ana parçaların birleştirilmesinde ve süslemesinde yardımcı unsurlar kullanılmaktadır. Bunlardan en çok kullanılan vav, kahki, tırtıl ve gühersedir (EK- 35).

Yardımcı süsleme unsuru olarak daha büyük küre ve topların yapımında ince gümüş astardan istenilen ölçülerde daireler kesilir. Haşteğin uygun çukuruna yerleştirilerek havşa ile dikkatle dövülerek çukurlaştırılır ve yarım küreler elde edilir. Kullanılacak yere göre birbirlerine birleştirilerek değişik ölçülerde gümüş toplar elde edilir. İçi çeşitli süsleme unsurları ile doldurulan gümüş böylece kaynak işlemi için hazır hale gelir (EK- 36).

5.3.4. Birleştirme ve Kaynak

Telkari gümüş işleme tekniği ile yapılan ürünler ince tellerden ve binlerce parçadan bükülerek birleşmesinden oluşturulur. Çatı telinden oluşturulan modelin açık uçları kaynak ile birbirine birleştirilir. Kaynak işlemi büyük titizlik gerektirmektedir. Kaynak işleminde boraks kullanılır. Kaynak yapılacak yere boraks sürülerek uygun şaloma başlığı takılır ve parçaların üzerine verilen ısı ile tellerin sabitlenmesi sağlanır. Kaynak işlemi amyant üzerinde yapılır (EK- 37).

Kaynak yapılmadan önce eser üzerine boraks ve gümüş tozu karışımı sürülür. Boraks kaynak yapılacak ürünlerdeki delikler arasına girerek kaynak sonucu o deliklerin dolmasını da engeller. Kaynak işinde ısının hararetini ayarlamak çok önemlidir. Fazla ısı verildiğinde teller eriyebilir. Bu işi Mardinli ustalar esere hiçbir zarar vermeden büyük bir ustalıklarla yapabilmektedir.

Şaloma ve tüp gibi kaynak işinde kullanılan malzemelerin kullanımı yaygınlaşmadan önce kaynak işi metal bir boru bu borunun içine yerleştirilen gaz yağlı fitil ile yapılırdı. Borunun içine yerleştirilen fitil yakılarak alev ustalar tarafından üflenirdi. Var gücüyle borunun içindeki alevi üfleyerek dışarı çıkaran ustalar bu işlemi metalin tekrar sertleşmemesi için ara vermeden yapardı. Teknolojinin gelişmesi ile insan gücüne dayalı işlemler azalmış hem de kısa sürede daha fazla ürünün ortaya çıkarılması sağlanmıştır.

5.3.5. Beyazlatma İşlemi

Birleştirme işleminden sonra son şeklini almış parçalar geçirdikleri aşamalardan dolayı oksitlenmiş, kararmış ve kirlenmiştir. Bu şekilde kullanılamayacak durumda olan ürün beyazlatma işleminden geçer. Beyazlatma işleminde sülfat asit, tuz ve su karışımı kullanılır. Bu karışım içine atılan ürünler bakır bir kap içerisinde kaynatılır ve bu kaynatma işlemi eser doğal rengini alıncaya kadar devam eder.

Kaynatma işlemi için ayrı bir ocak kullanılmaz. Demirden yapılmış üçayak üzerine oturtulan bakır kap içerisindeki asit alttan şaloma ile ısıtılarak kaynatılır. Kaynatma işleminde bakır kap kullanılması şarttır. Kaynatma işlem süresince yapılan ürünler üzerinde oluşan oksitlenme olayı giderilmektedir (EK- 38-39).

Asit içerisinden çıkarılan gümüş eserler tekrar amyant üzerinde şaloma ile tavllanır. Bunun amacı ise boraks kalıntılarının tamamen gitmesi ve tellerin arasının

açılmasıdır. Bu işlemden sonra eserler tekrar kaynatılmaksızın asit ve su karışımından oluşan sıvı içinde bekletilir. Daha sonra parlatma dolabı denilen yaklaşık 90x50 cm boyutlarındaki dolabın içine bırakılır. Elektrikle çalışan bu dolabın içerisinde küçük metal bilyeler ve deterjanlı su vardır. Bu dolap titreşim sağlayarak gümüş ürünlerin temizlenmesini sağlar (EK- 40).

On beş dakika kadar bu dolabın içinde yıkanan eserler çıkarılır. Çıkarılan gümüş parçalar talaş içinde kurutulur. Son işlem olarak fön makinesinin üfleme gücünden yararlanılarak talaş kırıntılarının gitmesi sağlanmaktadır (EK- 41).

5.4. Mardin Telkari Gümüş İşlemeciliğinde Kullanılan Motifler

Süslemenin ana teması, toplumların kültür, inanç ve estetik zevklerini yansıtmaktadır. Her bir motif üsluplaştırılarak o toplumun inancının ifadesi ve sanatlarının simgesi olmuştur. Anadolu insanının kullandığı her takıda süslenmenin yanında bir anlam vardır. Kiminde bereket ve bolluk kiminde korunma amacı vardır. Mardin gümüş işlemeciliğinde bitkisel, geometrik, hayvan figürlü ve sembolik bezemeler kullanıldığı görülmüştür.

5.4.1. Bitkisel Motifler

Bitkisel motifler tarih boyunca sevilerek kullanılmış ve kuyumculuğun vazgeçilmez motiflerinden biri olmuştur. Bitkiler görüldüğü haliyle ya da stilize edilerek işlenmiştir. Mardin'de bitkisel motifler arasında üzüm salkımı, lale, gül, yaprak, çiçek, yonca armut, kiraz ve asma yaprağı ve Rumi gibi motifler kullanılır. İnançlarına bağlı olarak Süryani kültüründe şarap önemli bir yer tutar. Buna bağlı olarak ve aynı zamanda bereket simgesi olan üzüm salkımları motifleri sıkça karşımıza çıkar (EK- 42-43).

5.4.2. Hayvan Figürlü Motifler

Hayvan figürlü motifler arasında güvercin, kelebek ve tavus kuşu sıkça kullanılır. Güvercin, Hristiyanlıkta saflığı ve kutsal ruhu sembolize eder; tavus kuşu ise Ezidilerin Meleki Tavus adı verdikleri Tanrının ikinci şahsiyeti olan iyilik tanrısı olarak kabul edilir (EK- 44-45).

5.4.3. Geometrik Motifler

Geometrik motiflerle yapılan tasarımlar da simetrik düzenlemeler egemendir. Geometrik düzenleme ve kompozisyonlar insan üzerinde rahatlatıcı bir etki yaratmaktadır. (Kılıçkan, 2004, s.22) Mardin yöresinde kare, üçgen, daire, yarım daire, dikdörtgen, baklava, zikzak, çizgi, kırık çizgi, kıvrımlı çizgi, yuvarlak top gibi motifler kullanılır (EK- 46).

5.4.4. Sembolik Motifler

Kökenleri kültürel bir birikim ve inanca dayanan sembolik motifler Mardin gümüş sanatında yoğun biçimde görülür. Mardinli ustalar, bir şeyi simgelemek amacı taşıyan sembolik motiflerden daha çok el, göz, haç, damla, hilal, yıldız, kalp ve rozet gibi motifler kullanmıştır (EK- 47-48).

5.5. Mardin Gümüş İşlemeciğinde Üretilen Ürünlerin Kullanım Alanları

Telkari tekniği ile yapılan ürünler genellikle farklı şekillerde fakat daha çok takı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Kolye, bileklik, bilezik, taç, saç tokası, küpe, yüzük, broş, kemer gibi takılar yapılmaktadır. Bunların dışında çanta, tarak, ayna, mücevher kutusu, dikiş yüzüğü, şekerlik, bardakaltlıkları, tepsi, isimlik, anahtarlık, şamdan, peçetelik, gondol, asa başı, silah kabzası, kibritlik, sigara, tablası, çakmak kılıfı, tespih, çerçeve, vazo gibi çok çeşitli eşyalar yapılmaktadır (EK- 49-50-51-52-53-54-55-56).

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kuyumculuk sanatında, telkari tekniğinin yeri büyüktür. Telkari sanatında, yaratıcık hayal gücü, göz simetriği ve beden gücü çok önemlidir. Telkarinin anavatanı olan Midyat'ta Midyatlı ustaların birçoğu hazırladıkları modelleri kendilerine özgü tasarımlarla çoğu zaman kalıp kullanmayarak göz simetriği ve ince zevkleri ile şekillendirmektedirler. Günümüzde telkari sanatı ile uğraşan çok az usta kalmıştır. Telkari yapabilme üst yaş sınırının en fazla 55 olduğunu belirten ustalar bu sanatın gelişen teknolojiye yenik düşerek yok olmasından endişe duymaktadırlar.

Çağımızda birçok alanda hızlı teknolojik gelişmeler kuyumculuk sektöründe de makineleşmeyi zorunlu kılmıştır. Takı sektöründe istenen talebi karşılamak, dünya piyasalarında söz sahibi olmak, teknolojik gelişmeleri takip etmekle mümkündür. Takı imalatında makineleşme ve teknolojik gelişmelerin ilerlemesine rağmen kuyumculuk sektöründe eğitilmiş insan faktörüne olan ihtiyaç büyüktür. Tasarımı güçlü kuyumcu ustasının yetişmesi oldukça zordur. Bu nedenle bilinçli ve sistemli bir eğitimle kuyumculuk sanatının yeni nesillere aktarılması önemlidir.

Araştırmamız sırasında Midyatlı eski telkari ustalarından olan İbrahim Altınsu ile yaptığımız görüşmede, bu işi 55 yaşına kadar yaptığını yaşlılığın getirdiği etkiler sonucunda ellerinin titremeye başladığını ve istemeyerek de olsa bu işi bırakmak zorunda kaldığını söylerken gelişen teknolojinin telkari sanatına olumlu etkisi olduğunu da belirtmiştir. İbrahim Usta, günümüzde kısa zamanda daha fazla parça üretilbildiğini, eskiden çok zaman alan zahmetli aşamaların olduğunu belirtmiştir.

Görüştüğümüz diğer telkârî ustalarından Murat ve Kerim Aslan ile kardeşleri Midyat'ta bu sanatın yok olmasını engellemek için büyük çaba gösterdiklerini; çocuklarına bu işi öğreterek telkari sanatının devam etmesini istediklerini belirtmişlerdir. Murat Aslan, sanayi ve teknolojinin gelişmesinin talebi olumsuz etkilediğini ve kar payının düşürdüğünü söyleyerek her şeye rağmen işine devam ettiğini; ayrıca yeni yetişen ustalarla bu sanatın devam ettirileceğini de vurgulamıştır.

Takı sanatının geçmişi ve telkârînin üretim tekniğiyle birlikte kayıt altına alınarak gelecek kuşaklara aktarılmasının sağlandığı bu tez aynı zamanda Mardin'in Midyat İlçesinden çıkarak ve giderek yaygınlaşan bu sanatın geçmişini ve anavatanında nasıl bir üretim yapıldığının da kayıt altına alınması sağlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Aitchison L., 1960, A History of Metals, I - II, New York
- Akyüz G.,1998, Mardin İli'nin Merkezinde ve Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi: Mardin Kırklar Kilisesi, İstanbul.
- Arseven, C. E., 1984, "Türk Sanatı" *Cem Yayınevi*, İstanbul.
- Atakul A., Sayı K., Küçükuysal C., Süer S. 2012, Süs Taşları, *ODTÜ Yayınları*, Ankara.
- Arslan H., Karadoğan S., 2007, Mardin Şehrinin Situasyonu ve Yer Seçiminde Etkili Olan Coğrafi Faktörler, *Makalelerle Mardin II, Ekonomi Nüfus Kentsel Yapı*, İstanbul 205-323.
- Arslantaş Y., 2014, Paleolitik ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağda Barınma, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 319-343.
- Artuk İ., 1944, Mardin Artukoğulları Tarihi *Gençler Kitabevi*, İstanbul.
- Ateşoğulları S. 2008, M. Ö. 3. Binde Altın, Gümüş ve Elektrum Süs Eşyasının Anadolu Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi, Doktora Tezi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Aydın M., Beykan, M. 1997, Mardin, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 2, 1150
- Aydın S., 2000, Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul.
- Bakır A., 2006, Ortaçağ ve İslam Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21(1), 205-208.
- Barbaro, J., 2009, Anadolu ve İran'a Seyahat, *Yeditepe Yayınevi*, İstanbul.
- Başak O., 2008, Taş Çağı'ndan Tunç Çağı'na Anadolu'da Maden Sanatının Gelişimi ve Kullanımı, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 21, 15-33.
- Bingöl I., 1999, Antik Takılar, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yayınları*, Ankara.
- Belli O 2010, Urartu Takıları, *Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları*, İstanbul.
- Birkan S., 2005, İslamiyet Öncesi Orta Asya Türk Maden Sanatının Gelişimi (MÖ IV.-MS X. Yüzyıllar), Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara
- Bodur F., 1987, Türk Maden Sanatı, *Türk Kültürüne Hizmet Vakfı*, İstanbul.
- Cöhce S., 2006, Türk Hakimiyetine Geçiş Döneminde Mardin ve Çevresi, *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu*, Mardin, 10-23.

- Çavuşoğlu R., 2011, Urartu Takıları, Urartu Doğu'da Değişim, *Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık*, İstanbul.
- Çavuşoğlu R., 2014, Urartu Takı Sanatı *Rezan Has Müzesi, Urartu Takıları Restorasyon ve Konservasyon Projesi*, 13, İstanbul.
- Doğan K., 2002, Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, *YKY*, İstanbul.
- Dilli Ş., 2011, Anadolu'da Antik Çağ Altın ve Gümüş Takı Buluntuları: Araştırmaların Aşaması Hakkında Bilgi, Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.
- Dolapönü H., 1972, Mardin Tarihi, *Hilal Matbaa*, İstanbul.
- Eliade M., 2015, Dinler tarihine Giriş, *Kabaşcı Yayınları*, İstanbul.
- Ergil T., 1983, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kúpeler Katalogu, *Sandoz Yayınları*, İstanbul.
- Erginsoy Ü., 1978, İslam Maden Sanatının Gelişmesi, *Kültür Bakanlığı Yayınları*, İstanbul.
- Erginsoy Ü., 1997, Maden Sanatı, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 2, 1138-1147
- Esin U., 1969, Kuantatif Spektral Analiz Yardımıyla Anadolu'da Başlangıcından Asur Kolonileri Çağına Kadar Bakır ve Tunç Madenciliği, *Taş Matbaa*, 1, İstanbul.
- Ethem M., Y., 1990, A'dan Z'ye Kıymetli ve Yarı Kıymetli Taşlar (Süs Taşları), *Mars Matbaası*, Ankara.
- Evliya Çelebi; 1986, Seyahatname, 4, Çev; T. Temelkuran, N. Aktaş, M. Çevik, İstanbul
- Fedai A., 2023, Cumhuriyet Döneminde Mardin (1923-1960), Doktora Tezi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Elazığ.
- Güler M., Aral S., 2014, Konya Kemer ve Kemer Tokaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 13, 149-173.
- Gümüş, M., 2002, Mardin Kent Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Göyünç N., 1991, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, *TTK*, Ankara.
- İrepoğlu G. 2000, Bir İmparatorluğun Görkemi, Osmanlı Mücevherleri, *P Dünya Sanat Dergisi*, 17, 100-111.
- Kamiloğlu İ., E., 2009, Mardin İli Gümüş İşlemeciliği ve Yörede Yapılan Ürünlerin Bazı Özellikleri, Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.

- Kaygaz N., 2007, Kemik Boncuklar, *Gönül Paksoy Koleksiyonundan Kreasyona Boncuk*, I, İstanbul, 134-143
- Kılıçkan H., 2004, Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Bezeme Sanatı ve Örnekleri, *İnkılap Kitabevi*, İstanbul.
- Karlıklı Ş., 2004, Zaman Geçer Altın Kalır, Yaşayan Anadolu Takıları, *Atasay Kuyumculuk Yayınları*, İstanbul.
- Kartal M., Taşkıran H., Bulut K., Dinç O., 2014, Yontma Taş Bulguları Işığında Yukarı Dicle Havzası'nda Yeni Bir Neolitik Yerleşim: Boncuklu Tarla, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54, 488-500.
- Keskin L., 2009, İzmir Bölgesi Maden İşçiliği: Başlangıcından MÖ III. Binyıl Sonuna Kadar Madeni Eser Üretimi ve Ticareti, Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Kısıklı S., 2006, M.Ö. II. Binde Orta Anadolu Madenciligi ve Orta Anadolu Ticaretinde Madenin Konumu, Yüksek Lisans Tezi, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Aydın.
- Konuk K., Arslan M., 2000, Anadolu Antik Yüzük Taşları ve Yüzükleri; Yüksel Erimtan Koleksiyonu, Ankara.
- Köroğlu G., 2004, Anadolu Uygarlıklarında Takı, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları*, İstanbul.
- Kuban D., 2002, Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, *YKY*, İstanbul.
- Kuşoğlu M., Z., 1994, Dünkü Sanatımız-Kültürümüz, *Ötüken Neşriyat Yayınları*, İstanbul.
- Kuşçuoğlu M., Z., 2007, Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü, *Ötüken Neşriyat Yayınları*, İstanbul.
- Mandıracı S., 1996, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Takıları ve Özgün Tasarımlar, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Mellaart J., 2003, Çatalhöyük Anadolu'da Bir Neolitik Kent, Çev. Yazıcıoğlu B.G., *YKY*, İstanbul.
- Memiş E., 1995, Eskiçağ Türkiye Tarihi, *Ekin Basım Yayın Dağıtım*, Konya.
- Memiş E., 2007, En Eskiçağda Mezopotamya, En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğunun Yıkılışına Kadar, *Ekin Yayınları*, İstanbul.
- Meriçboyu, A., Y., 2000, Anadolu Eski Çağında Takıların Dili, *P Sanat, Kültür, Antika Dergisi*, 17, 16-25.

- Meriçboyu A., Y., 2001, Antikçağ'da Anadolu Takıları, *Akbank Kültür ve Sanat Yayınları*, İstanbul.
- Okuy G., 2008, Trabzon Yöresi Geleneksel El Sanatlarından Hasır Örgüsü ve Kazazlığın Araştırılması ve Öğretim Programı Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.
- Önder M., 1998, Antika ve Eski Eserler Kılavuzu, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, Ankara.
- Özbal H., 2005, MÖ 3. Binyılda Anadolu'da Bronz, *Türkiye Bilimler Akademisi*, Ankara.
- Özdemir M., F., 2010, Beypazarı Telkari İşlemeciliği ve Takı Örneklerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.
- Özdemir M., Dudaş N., 2013, Eskişehir İli Alpu İlçesinde Savat Gümüş İşleme Sanatı, *Akademik Bakış Dergisi*, 37, 1-19.
- Özkaya V., San O., 2008, Körtik Tepe, Türkiye'de Neolitik Dönem, Ankara.
- Özkaya V., Coşkun A., Soyukaya N., 2013, Körtik Tepe - Uygarlığın Diyarbakır'daki İlk Adımları, İstanbul.
- Özmen A., 2005, "Mardin Etno Kültürel Yapısı Üzerine Bir Deneme, Taşın Belleği Mardin" s.327-360, *Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul.
- Özüdoğru Ş., 1994, Anadolu'da Erken Tunç Çağından Günümüze Gümüş Takıların Tarihi Gelişimi İçinde Alpu Takılarının Değerlendirilmesi, *Anadolu Sanat Dergisi*, 2, 127-146.
- Savaş Ö., S., 2006, Çivi Yazılı Belgeler Işığında Anadolu'da (M.Ö. 2. Bin Yılda) Madencilik ve Maden Kullanımı, *Türk Tarih Kurumu*, Ankara.
- Göksel S., 2007, Troia Hazineleleri, *Ottomon Turkish*, İstanbul.
- Sevin V., 2003, Eski Anadolu ve Trakya (Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar), *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Sular G., 1998, Mardin İli Midyat İlçesi Telkari Gümüş İşçiliği Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Şekerci H., 2014, Kuyumculukta Savat Tekniği ve Savatlı Takı Uygulamaları, *E-Journal of World Science Academy*, 9(4), 100-109.
- Tarhan M., T., 1999, Tuşpa-Van Kalesi Demir Çağın Gizemli Başkentindeki Araştırma ve Kazılar, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi Dergisi*, 191-200.

- Tancı E., A., M., İ., B. 2000, İbn Battuta Seyahatnamesi, Çev. A Sait Aykut, *Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul.
- Taşdemir, M., 2003, Mardin, Ankara
- Telli E., 2009, Mardin Altın Telkari İşçiliği, Yüksek Lisan Tezi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Van.
- Türe A., Savaşçın M. Y.; 1986, Takı Malzemeleri ve Teknikleri III, *Antika Dergisi* İstanbul, s. 12. 23.
- Türe A., Savaşçın, M., Y., 1987, “Takı Malzemeleri Ve Teknikleri IV” *Antika Dergisi*, 26, s. 20-25.
- Türe A., Savaşçın, M. Y. 2000, Kuyumculuğun Doğuşu, *Goldaş Kültür Yayınları*, İstanbul.
- Türe A., 2004, Takılar ve Süs Taşlarında Sembollerin Dili, *Goldaş Kültür Yayınları*, İstanbul
- Türe A., 2007, “Takının Öyküsü, *Goldaş Kültür Yayınları*, İstanbul.
- Türkoğlu S., 1985, Saray Kuyumculuğu, *Sanat Dünyamız Dergisi*, 34, 12-17.
- Uzunoğlu E., 1993, Tarih Öncesinden Demir Çağ’a Anadolu’da Kadın, Çağlar Boyu Anadolu’da Kadın, *Anadolu Kadınının 9000 Yılı*, 16-25.
- Ünan, S., 2010, Mezar Buluntuları Işığında Samsun-Amisos’da Helenistik Dönem Takıları, 2. *Uluslararası Katılımlı Mücevher-Takı Tasarımı ve Eğitimi Sempozyum Bildirileri*, 4-5-6, Kütahya, 336-342.
- Yavral Ç., 2009, Anadolu’da Takı Sanatı ve Kuyumculuk, *1. Uluslararası Katılımlı Mücevher-Takı Tasarımı ve Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*, Aydın, 62-67.
- Yener A.; 1986, The Archaeometry of Silver in Anatolia: The Bolkardağ Mining District, *American Journal of Archaeology*, 90(4), 469- 472.
- Zeyrek H., T., 2005, Helen ve Roma Dünyasında Kurşun Kullanımı, *Ege Yayınları*, İstanbul.
- Boncuk İ., 2009, İnanç, Güç ve Güzellik, *Tarih İncelemeler Dergisi*, 24(2), 213-215.
- Anonim, 2006, Telkari, *Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi, Kuyumculuk Teknolojisi*, Ankara.
- Anonim, 2011, Kuyumculukta Kaynak, *Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi Kuyumculuk Teknolojisi*, Ankara.
- Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Coğrafya, <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-56481/cografya.html>(Erişim Tarihi 14.11.2023)

Gap Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Mardin, <http://www.gap.gov.tr/mardin-sayfa-9.html> (Erişim Tarihi 14.11.2023)

EKLER

EK-1 Mardin Boncuklu Tarla’da bulunan boncuklardan oluşan kolyeler (Mardin Arkeoloji Müzesi Arşivinden Env. No:9584 / 9591/ 9587)

EK- 2. 1. Neolitik Çağa ait Çatalhöyük’te bulunan; farklı boylarda şematize edilmiş tanrıça biçimli kolye ve bilezik. (Anadolu Medeniyetleri Müzesi Arşivinden Env. No:79-240-65 / 79-526-65)

EK- 2. 2. Neolitik Çağa ait Körtiktepe’de bulunan; taş ve kabuk boncuklardan oluşan kolyeler (Diyarbakır Arkeoloji Müzesi Arşivinden)

EK- 2. 3. Kalkolitik Çağa ait kolyeler (Anadolu Medeniyetleri Müzesi Arşivinden Env. No: 104-135-64 / 104-59-64)

EK- 2. 4. Tunç Çağına ait Alacahöyük'te bulunmuş altın bilezikler (Anadolu Medeniyetleri Müzesi Arşivinden Env. No: 11719 / 11720)

EK- 2. 5. Tunç Çağına ait Alacahöyük'te bulunmuş altın kolye (Anadolu Medeniyetleri Müzesi Arşivinden Env. No: 5996-5997-6000)

EK- 2. 6. Urartu Dönemine ait yılan başlı tunç bilezik (Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi Arşivinden Env. No: 723)¹

EK- 2. 7. Urartu Dönemine ait ziyafet sahneli tunç kemer (Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi Arşivinden Env. No: 794)

¹ Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi (Ankara) resim arşivini kullanmamıza izni veren Sayın **Yüksel ERİMTAN**'a teşekkür ederiz.

EK- 2. 8. Helenistik Döneme ait Menad başlı altın küpe, (Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi Arşivinden Env. No: 1230)

EK- 2. 9. Helenistik Döneme ait sard taşlı altın yüzük (Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi Arşivinden Env. No: 1203)

EK- 2. 10. Helenistik Döneme ait üçgen biçimli altın diadem (Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi Arşivinden Env. No: 583)

EK- 2. 11. Roma Dönemi'ne ait Hermes figürlü, granat taşlı gümüş yüzük. (Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi Arşivinden Env. No: 1286)

EK- 2. 12. Mardin İli Kızıltepe İlçesi kanalizasyon kazısında ele geçen Sürekli definesindeki telkârî eserlerden örnekler (Mardin Arkeoloji Müzesi Arşivinden)

EK- 2. 13. Osmanlı Dönemine ait telkari yapım malzemeleri ve masası (Mardin Sabancı Kent Müzesi ve Dilek Sancı Sanat Galerisi Arşivinden).²

EK- 2. 14. Osmanlı Dönemine ait telkari gümüş kemer (Mardin Arkeoloji Müzesi Arşivinden Env. No: 2010-3332010-438)³

² Mardin Sabancı Kent Müzesi ve Dilek Sancı Sanat Galerisi Arşivini kullanma izni veren Uzman, Sanat Tarihçi sn. **Pınar Çiftçi YAŞAR**'a teşekkür ederiz.

³ Mardin Müzesi resim arşivini kullanma izni veren Mardin Müze Müdürü sayın **Nihat ERDOĞAN** ve resimleri seçen Arkeolog sn. **Melahat DAĞLI**'ya teşekkür ederiz.

EK- 2. 15. Akik taşlı gümüş bilezik (Mardin Arkeoloji Müzesi Arşivinden Env. No: 2010-4)

EK- 4. 1. MÖ 9-8. yüzyıla ait pişmiş toprak boncuk dizisi (Boncuk: İnanç, Güç ve Güzellik, 2009, s.56)

EK- 4. 2. Taş takı kalıbı, olasılıkla MÖ 2. binyıl (Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi Arşivinden Env. No: 938)

EK- 4. 3. Osmanlı Dönemine ait savath gümüş kemer (Mardin Arkeoloji Müzesi Arşivinden Env. No:2010-438)

EK- 5. 1. Oluklu ve düz silindir

EK- 5. 2. Pul ve sıra hadde

EK- 5. 3. Amyant

EK- 5. 4. Şaloma başlıkları

EK- 5. 5. Çift örnekleri

EK- 5. 6. Heştek takımları

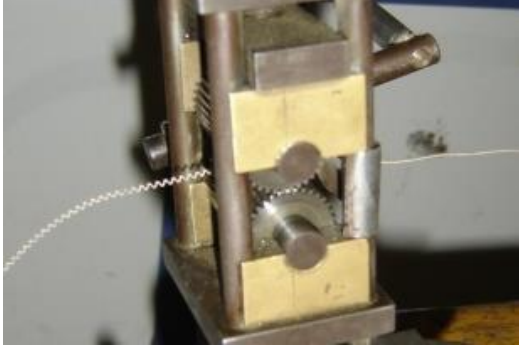
EK- 5. 7. Mikrometre

EK- 5. 8. Tel kesme makası

EK- 5. 9. Tırtır makinesi

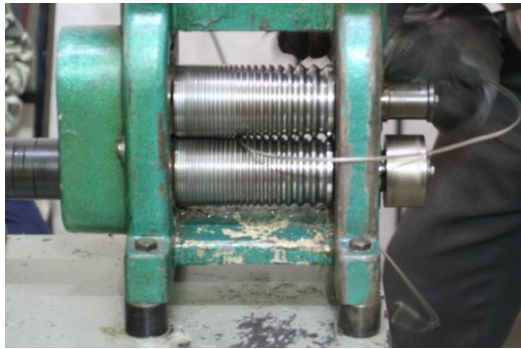
EK- 5. 10. Gümüşün eritilmesi

EK- 5. 11. Eritilen gümüşün çubuk dereceye dökülmesi ve çubukların dereceden çıkarılması

EK- 5. 12. Oluklu silindirden tel çekme işlemi

EK- 5. 13. Elde tel sarma işlemi

EK- 5. 14. Kalıp ile iskelet oluşturma

EK- 5. 15. İskeletin yapılması ve birleştirilmesi⁴

⁴ Mardin Midyat'ta gümüş telkari işlemeciliği ustası sayın **Murat Aslan'a** verdiği bilgiler için teşekkür ederiz.

EK- 5. 16. Oluşturulan iskeletin iini doldurma

EK- 5. 17. Heşteek takımı ile süslemede kullanılacak büyük boyutlu küreler elde edilmesi

EK- 5. 18. Parçaları birleştirmek için kaynak işlemi

EK- 5. 19. Kaynak yapılan ürünlerin asitli suda kaynatılması işlemi

EK- 5. 20. Asit içinden çıkarılan ürünlerin üzerindeki boraks kalıntıların ateşle temizlenme işlemi

EK- 5. 21. Gümüş eserlerin parlatma dolabında yıkanması işlemi

EK- 5. 22. Parlatma dolabı içinden çıkarılan ürünlerin talaş ile kurutulması ve talaş kalıntılarının temizlenme işlemi

EK- 5. 23. Telkari işi gümüş üzüm salkımı motifli takı seti

EK- 5. 24. Telkari işi gümüş kiraz motifli broş

EK- 5. 25. Telkari işi gümüş güvercin figürlü broş

EK- 5. 26. Telkari işi gümüş tavus kuşu figürlü broş

EK- 5. 27. Telkari işi gümüş baklava dilimi motifli takı seti

EK- 5. 28. Telkari işi gümüş haç motifli kolye

EK- 5. 29. Telkari işi gümüş kalp motifli takı seti

EK- 5. 30. Telkari işi gümüş kemer

EK- 5. 31. Telkari işi gümüş vazo

EK- 5. 32. Telkari işi gümüş şekerlik

EK- 5. 33. Telkari işi gümüş tepsi

EK- 5. 34. Telkari işi gümüş şamdan

EK- 5. 35. Telkari işi gümüş mücevher kutusu

EK- 5. 36. Telkari işi gümüş tespihler

EK- 5. 37. Telkari işi gümüş anahtarlıklar

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : CEMGİL ARSLAN
Uyruğu : T.C.
Doğum Yeri ve Tarihi :
Faks :
e-mail :

EĞİTİM

Derece	Adı, İlçe, İl	Bitirme Yılı
Lise	Barbaros Lisesi – İSKENDERUN-HATAY	1995
Üniversite	Dicle Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Bölümü -Diyarbakır	2001

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2009	ÇÖZÜM EĞİTİM KURUMLARI	KURUCU MÜDÜR

YABANCI DİLLER ORTA SEVİYE İNGİLİZCE